

TONKİN (VİETNAM)'DAKİ LE-TRINH DÖNEMİNDE DİARŞİ SİSTEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (17.-18. ASIRLARDA)

Vi An LU*

Öz

Dang Ngoai (Tonkin)'deki Le-Trinh Hükümeti'nin diarşi sistemi, 17.-18. asırlarda Vietnam tarihinde uygulanan bir devlet yönetim tarzıdır. Bu yönetim biçiminde aynı zamanda aynı toprakta hem Kral hem Lord ile birlikte Le Kralı'nın sarayı ve Trinh Lordu'nun divanı olmak üzere ikili olarak teşkil edilen bir kamu idare yönetimi uygulanmıştır. Bu çalışma Le-Trinh dönemindeki diarşi sistemini tanıtmayı ve incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikle diarşinin menşei ve tarihteki bazı ikili hükümet teşkilatı tipleri genel bir bakış açısıyla ortaya konmuştur. Daha sonra, Dang Ngoai'nin 16. asırda Le-Trinh diarşisinin ortaya çıkışına neden olan tarihi süreç değerlendirilmiştir. İlave olarak, Le Kralı'nın sarayındaki devlet teşkilatı ve Trinh Lordu'nun divanındaki hükümet teşkilatı da etraflıca incelenmiştir. Yukarıda belirtilen çerçevede dahilinde makalede Le-Trinh dönemi diarşisinin temel özelliklerinin yanı sıra bu devlet teşkilatı tipinde Le Kralları ve Trinh Lordları arasındaki ilişkiler de ele alınmıştır. Le-Trinh dönemindeki diarşinin özellikleri kısaca şu şekilde ifade edilebilir: iki hükümdarlı yönetim tipi; iktidar ortaklığı; sorumlu iktidarın paylaşımı; Kralın Lordluğa impartorluk yetkisi vermesi ve Trinh Lordlarının Le Krallarına yardımcı hali; despotik askeri tip.

Anahtar kelimeler: *Diarşi, İki Hükümdarlı Yönetim, Eş-krallık, Dang Ngoai (Tonkin), Le-Trinh Dönemi*

Abstract

A Study on The Diarchy System in The Le-Trinh Period in Tonkin (Vietnam) (17th-18th Centuries)

The diarchy of the Le-Trinh government in Dang Ngoai (Tonkin) was a distinctive mode of state administration that occurred in Vietnamese history in the seventeenth-eighteenth centuries. In this state model, a system that coexists both king and lord with dualistic institutions of the royal court of the Kings Le and the court of the Trinh Lords administered in the same land at the same time. This study aims to research and introduce the diarchy system of Tonkin in the Le-Trinh period.

* İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora öğrencisi. E-posta: luvian2909@gmail.com.
ORCID: 0000-0002-3726-0020
(Makale Gönderim Tarihi: 25.03.2021 - Makale Kabul Tarihi: 29.06.2021)

For this scope, firstly, the study overviews the origin of diarchy and some modes of dualistic state organization in history. Then, the study analyzes the historical context of Dang Ngoai in the 16th century that led to the appearance of the Le-Trinh diarchy. In addition, the study also reviews the state organization at the Le King's royal court and the Trinh Lord's court. According to the principles mentioned above, the study seeks the main features of the Le-Trinh diarchy and indicates the relationship between Kings Le and Trinh Lords in this distinctive state model. The features of the diarchy system in the Le-Trinh period briefly defined as follows: duumvirate mode; association of power; decentralization of power; the imperial mandate of kingship to lordship, and the auxiliary status of the Trinh Lords to the Kings Le; despotic military mode.

Keywords: *Diarchy, Co-ruler, Coregency, Dang Ngoai (Tonkin), Le-Trinh Period*

“Phi đế phi bá
Quyền khuynh thiên hạ
Truyền tộ bát đại
Tiêu tường khởi vạ”
(Ne imparator ne kral
Hegemonik iktidara sahip
Sekiz hükümdarlığa kadar
İçten yıkılır)
(Kehanet)

Giriş

Dünya tarihinde genelde merkeziyetçilik ve adem-i merkeziyetçilik olarak iki ana siyasi eğilim bilinmektedir¹. İktisadi, içtimai ve idelojik alt yapılar, siyasi eğilimi belirleyen temel unsurlardır. Tarihin gelişimi sırasında zamanın taleplerini karşılamak için adeta bir konjonktürel döngü gibi bu iki siyasi eğilim her zaman dönüşür, birbirinden etkileşir ve birbirinin yerini alır. Dünya tarihinde ayrıca, bu iki siyasi eğilimin dönüşme özelliğini taşıyan iki hükümdarlı yönetim veya eş yöneticilik devleti gibi birçok özel hükümet teşkilatı da ortaya çıkmıştır. Bu yönetim sistemi tipi, ikili yönetim sistemi (Çince: 二元政治, Vietnamca: nhị guyên) veya çift yöneticilik sistemidir (雙頭政治, song trung lãnh đạo); yani diarşi teşkilatı (二头政治; lưỡng đầu chế) olarak isimlendirilmektedir.

Tarihte en hakiki ve tipik diarşi sistemi, Japonya'daki Bakufu (Şogunluk) olarak bilinen hükümdardır. Japonya'ya adeta benzeyen bir diarşi sistemi, 17.-18. asırlarda yaşayan Vietnam'daki Le-Trinh Hükümeti döneminde de görülmüştür. Türkiye'de geçmiş senelerde Uzak Şark çalışmaları kapsamında Çin, Kore, Japonya, hatta Tayvan, Tayland ve Malezya gibi pek çok Asya ülkesiyle ilgili çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Türkiye'de bu ülkelere dair kaynaklar de oldukça fazladır. Fakat, bir başka Asya ülkesi olan Vietnam ile ilgili çalışmalar, Türkiye'de biraz sınırlı kalmıştır. Bu yönüyle çalışma, Türkiye'deki Vietnam'a dair literatüre katkı sağlamayı, bunun yanında Türk okurlar ve araştırmacılara Yeni Çağ döneminde Vietnam'ın tarihinde öne çıkan bir yönetim biçimi olarak Le-Trinh diarşisinin kökenini, teşkilat yapısını ve özelliklerini tanıtmayı amaçlamaktadır.

¹ Trần 2008a, s. 68.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

Çalışma alanı “siyasi tarih” olarak belirlenen bu makale, literatür taraması yöntemi ile ele alınmıştır. Bu yöntemle, birinci el ve ikinci el kaynaklar taranarak, Le-Trinh diarşisine dair yerli ve yabancı çalışmalardaki veriler toplanmıştır. Akabinde bu süreçte pek çok araştırmacı tarafından kullanılan analiz yöntemi ve karşılaştırmalı tarih yöntemi kullanılmıştır. Böylelikle Le-Trinh dönemindeki diarşi sistemi tarihsel süreçte ortaya çıkan diarşi sisteminin diğer formları ile karşılaştırılarak incelenmiştir.

Makalenin müracaat ettiği kaynaklarla ilgili olarak şunlar ifade edilebilir: Bu makalede öncelikle Sứ quán triều Lê (Le Hanedanı'nın Vakanüvislik Bürosu) tarafından tertip edilen ve 1697'de basılan *Đại Việt Sử ký Toàn thư* (Dai Viet Krallığı'nın Tamamlanmış Yıllıkları) (bundan sonra ĐVSKTT); 1821'de bir Vietnamlı alim olan Phan Huy Chú'nun kaleme aldığı *Lịch triều hiến chương loại chí* (Ardışık Hanedanlar Kurumlarının Kategorize Edilmiş Kayıtları); ve Quốc sử quán triều Nguyễn (Nguyen Hanedanı'nın Vakanüvislik Bürosu) tarafından hazırlanan ve 1884'te yayımlanan *Khâm định Việt sử Thông giám Cương mục* (Viet Tarihi'nin Tertip ve Tefsir Edilmiş Metinleri) (bundan sonra KĐVSTGCM) gibi eserler incelenerek asıl tarihi vakalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber, makalede 17.-18. asırlarda Le-Trinh döneminde Vietnam'a gelen yabancı tüccar, rahip ve özellikle elçiler tarafından tertip edilen eserler de kullanılmıştır. Örneğin: 1627-1630 yılları arasında Tonkin'de yaşayan Fransız papazı Alexandre de Rhodes (1591-1660) tarafından yazılan *Histoire du Royaume de Tonquin* (Tonkin Krallığı'nın Tarihi); bir Hollandalı tüccarın oğlu ve Tonkin'de doğan Samuel Baron, 1685'te tamamladığı *A Description of the kingdom of Tonqueen* (Tonkin Krallığı Üzerine Tarifler); Jérôme Richard tarafından 1778'de tamamlanan *Histoire naturelle, civile et politique tu Tonquin* (Tonkin'in doğal, sivil ve siyasi tarihleri) gibi eserler bulunmaktadır. Bunların dışında, çalışmada tabii olarak Le-Trinh diarşisine dair Vietnamca'da ve yabancı dillerde yapılan literatürden de faydalanılmıştır.

Tarihte Ortaya Çıkan Diarşi Sistemleri

Diarşi kavramı, iki hükümdarın aynı zamanda ve aynı toprakta hüküm sürdüğü bir siyasi sistem olarak tanımlanmaktadır². Diarşi, eşit yetkiye sahip olan yönetici (l'exécutive collegial, hành pháp cộng hợp) ile idare edilen bir yönetim biçimi veya ikili/çift yönetici (l'exécutif dualiste, hành pháp nhị nguyên và song lập) ile idare edilen bir yönetim biçimi olarak tanımlanabilir. Bu siyasi yönetim tipinin aksine, tek bir hükümdar veya diktatör tarafından yönetilen mutlak idare yönetimi (l'exécutif monocratique, hành pháp nhất đầu) biçimi ve topluluk tarafından tutulan yönetim kurulu (l'exécutif directoral, hành pháp đoàn) biçimi vardır.

Diarşi, eski çağlardan beri var olan bir siyasi sistemdir. İlk olarak, MÖ 9. asırdan 3. asıra kadar Sparta (Yunanistan) şehir devletinde, daha sonra Roma İmparatorluğu'nda konsül şeklinde uygulanmıştır³. Bunların dünya tarihindeki diarşi sisteminin ilk tipleri olduğu anlaşılmaktadır. Sparta'daki diarşi rejiminde birlikte yöneten ve kentin Agides ile Eurypontides gibi iki başlıca soyundan gelen iki kral bulunmuştur. İki kral nominal

² Lê 1969, s. 9.

³ Lê 1969, s. 11.

olarak eşit yetkiye sahip olup, ancak yalnızca şehir devletinin gücünü temsil ediyorlardı. Gerçek iktidar, Gerousia (yaşlılar konseyi) ve Efor (yargıçlık) olarak denilen iki kuruma aitti⁴. Roma İmparatorluğu'ndaki diarşi sistemi ise, İmparator Diocletian (Diocletianus, 284-305) döneminde ortaya çıkmıştır. Bu rejim iki ana aşama geçirmiştir: 284'ten 293'e Roma İmparatorluğu'nda aynı zamanda iki imparator ve her ikisi de Augustus unvanını alan Diocletianus ve Maximianus bulunmuştur; 293'ten 305'e kadar ise Roma'da iki imparator daha ancak yalnız Sezar unvanını alan Kostantius Chlorus ve Galerius atanmıştır. Bu iki Augustus ve iki Sezar, Roma Devleti'nin ortak imparatorları olarak kabul edilmiş ve diarşinin bir çeşidi gibi tetrarşi (tứ đàu ch ) yönetim sistemini oluşturmuştur⁵.

Doğu'da Kore ve Japonya gibi bazı ülkelerde belirli tarihi dönemlerde değişik tezahürleri yansıtan diarşi tipi veya iki hükümdarlı devlet teşkilatı da ortaya çıkmıştır.

Örneğin, Kore'de Koryo (veya Goryeo, 918-1392) döneminde 1170-1258 yılları sırasında başkent Songdo'daki (bugünkü Kaesong, Kuzey Kore) kraliyet sarayının yanında var olan bir askeri rejim vuku bulmuştur. Bu  zel rejim, 1170 yılında bir darbeyle iktidardaki kralı devrilmesinden sonra Chong Chungbu, Yi Uibang ve Yi Ko olmak üzere komutanlar tarafından hayata geçirilmiştir. Devlet teşkilatını yönetmek ve kraliyet sarayını denetlemek amacıyla "Chungbang veya Tobang" (Yüksek Askeri Kurul) adında bir m esse kurulmuřtur⁶. 1196 yılına gelindiğinde iktidar, Choe ailesinden gelen iki kardeş olan Choe Chunghon ve Choe Chungsu'nun ellerine geçmiştir. Choe Chunghon  nce Hungnyongbu adında bir kurum kurmuş, ardından kraliyet sarayının tüm iktidarını elde eden Kyojong Togam'ı (Emir Yürütme Dairesi) teşkil etmiştir. Koryo krallarının sarayı yalnızca sözde bir kurum olarak faaliyetini sürdürmüş, tahtı Choe ailesinin kontrolü altında sürekli deđiřtirilmiřtir⁷. Choe ailesinin askeri diktatörlüğü, Moğolların Kore'yi işgal ettiği 1258 yılına kadar s rm řtir⁸. Bu rejim, araştırmacılar göre Japonya'daki Bakufu'ya benzemiş görünse de özünde o dönemde Koryo sarayındaki sivil ve askeri olarak iki ana siyasi sınıf arasındaki iktidar mücadeleleri sürecini yansıtmıştır⁹. Kyojong Togam'ın kuruluşu ve Choe ailesinin rejimi, askeri sınıfın sivil sınıfa karşı zaferini göstermiş ve böylece kraliyet sarayının tüm iktidarını elde etmiştir.

Japonya'da ise, Orta  ağ'da 12. asrın sonundan Yakın  ağ'a kadar  c ana aşamaya geçiren ve Bakufu (şogunluk) olarak bilinen özel bir hükümet tipi yaşanmıştır. Buna göre Tenno (Japonya İmparatoru) sarayının yanında şogunların hükümeti de g r lm řtir¹⁰. Öncelikle 1192 yılında Tenno, Minamoto klanının başı olan Minamoto Yoritomo'yu (1147-1199) "Sei Taişoğgun" (Orduların Kumandanı) unvanıyla atamıştır¹¹.

⁴ L  1969, s. 14.

⁵ L  1969, s. 17, 19-20.

⁶ Seth 2020, s. 106.

⁷ Seth 2020, s. 107.

⁸ Kim 2012, s. 159.

⁹ Peterson 2010, s. 65.

¹⁰ Nguy n 2006, s. 209.

¹¹ Mason ve Caiger 2004, s. 141.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

Yoritomo, Japonya'nın doğusunda yer alan Kamakura'da Bakufu adında ayrı bir hükümet kurduğu için bu dönem Kamakura Şogunluğu (1192-1333) olarak isimlendirilmiştir. Bu olay, önümüzdeki yedi asır boyunca Japon siyasi sahnesinde iktidarın merkezi olarak "Buşi veya Samuray" olarak bilinen soylu askeri sınıfın diğer sınıflara karşı zaferini işaret etmiştir. Neredeyse tüm iktidar Kyoto'daki Tenno sarayının elinden şogunluğa geçmiştir¹². Fakat, Yoritomo'nun ölümünden sonra, Şogunluğun iktidarı aslında onun karısının ailesi olan Hojo klanının eline geçmiştir. Hojo klanının üyeleri, kendilerini naip rolü olarak "Shikken" (Şogunların vekili) ilan etmişlerdir¹³. 1199-1333 yılları arasında Kamakura Şogunluğu dönemi boyunca tüm gerçek iktidar Hojo ailesine ait olmuş, ancak devlet yönetimini ele geçirmekten kaçınmak için Hojo klanı, Fujiwara ailesinin temsilcilerini veya kraliyet ailesinin üyelerini tercih edip Şogun olarak terfi ettirmiştir. Dolayısıyla, burada sadece Tenno sarayının değil, aynı zamanda şogunluğun da tamamen nominal kurumlar olduğu anlaşılmaktadır¹⁴. 14. asrın ortasında Kamakura Şogunluğu çökmüş ve yerine Aşikaga klanı geçmiştir¹⁵. 1338 yılında Aşikaga Takauji, "Sei Taişoğun" unvanına atanmış olup Aşikaga Şogunluğu dönemi (1338-1573) başlamıştır. Başkent Kyoto'nun Muromachi semtinde karargahını kurduğu için bu dönem de Muromachi Şogunluğu olarak anılmıştır¹⁶. Japon tarihindeki en son şogunluk, 1603 yılında kurulan ve 1868 yılında "Meiji Ishin" olarak bilinen Meiji Restorasyonu'na kadar süren Tokugawa Şogunluğu'dur¹⁷. Edo (bugünkü Tokyo) kentinde karargah kurulduğu için Edo Şogunluğu olarak adlandırılmıştır. Bu şogunluk, devlet teşkilatı açısından en mükemmel biçime ulaşmıştır. Edo Şogunluğu'nun askeri merkeziyetçilik özellikleri, Meiji Restorasyonu tarafından devrilene kadar yüzyıllar boyunca değişmeden kalmıştır.

Bilindiği kadarıyla, dünya tarihinde eş yöneticilik veya diarşi şeklinde birçok hükümet teşkilatı bulunmuştur. Bu da tarihin özel dönemlerinde veya koşullarında merkeziyetçilik ve adem-i merkeziyetçilik şeklinde var olan iki ana siyasi eğilim arasındaki dönüşümü göstermektedir.

Vietnam'daki Diarşinin Kökeni ve Le-Trinh Hükümetinin Kuruluşu

Vietnam'daki Diarşi Sisteminin Kökeni

Birçok diğer Şark ülkesi gibi, Vietnam tarihinde merkezi otorite eğilimi baş rolü oynamıştır. Fakat, devletin merkezi yapısı gücünü her zaman için devam ettirememiştir. Örneğin: "Thập nhị sú quân" (12 Savaş Ağası Kargaşası, 944-968), "Nam-Bắc triều" (Güney-Kuzey Hanedanları, 1533-1592) ve 17.-18. yüzyıllarda süren "Trinh-Nguyễn phân tranh" (Trinh-Nguyen İç Savaşı) gibi Batılıların *rois particulier* olarak dedikleri ülke, bölünen ve kavga eden birkaç hal yaşanmıştır¹⁸. Dolayısıyla Vietnam tarihi boyunca siyasi eğilim, diarşi tipine benzeyen bazı eş hükümet teşkilatlarının ortaya

¹² Lê 1998, s. 41.

¹³ Mason ve Caiger 2004, s. 144.

¹⁴ Lê 1998, s. 47.

¹⁵ Mason ve Caiger 2004, s. 152.

¹⁶ Lê 1998, s. 57.

¹⁷ Lê 1969, s. 21.

¹⁸ Tavernier 2011, s. 71.

çıkışıyla konjonktürel bir seyir izlemiştir. Bilinen ilk örnek, 40 yılında Çin'deki Han Hanedanlığı'ndan bağımsızlık kazandıktan sonra "Hai Bà Trưng" (İki Trung Hanımı) olarak tanınan iki kız kardeş, Trung Trac ve Trung Nhi tarafından kurulan hükümet idi. Bu hükümet aynı zamanda iki kız kardeş tarafından yönetilmiştir. Ngo Hanedanlığı döneminde (939-965) ise, "Hậu Ngô Vương" olarak bilinen iki kardeş, Ngo Xuong Ngap ve Ngo Xuong Van tarafından idare edilen eş hükümet ortaya çıkmıştır. 951 yılında tahta çıkan Ngo Xuong Van, ağabeyi olan Ngo Xuong Ngap'ı devleti birlikte yönetmek için davet etmiştir. Değerlendirmelere göre bu iki eş yönetim tipi yalnızca geçici ve kısa ömürlü olarak temel bir yasal dayanaktan yoksun kalmış ve geleneksel teamüller oluşturamamıştır¹⁹. Tran Hanedanlığı döneminde (1226-1400) tamamen farklı bir özelliğe sahip eş yönetim şekli de görülmüştür. Bu eş yönetim sistemi, emekli kralın halefi olan krala vasilliğini sürdürdüğü "Thái Thượng hoàng" (Fahri İmparator veya Emekli/Büyük İmparator) rejimidir²⁰. Bu rejim Tran dönemi boyunca sekiz emekli imparator ve on kral boyunca sürdürülmüştür²¹. Diarşi tipine benzeyen bu eş yönetim biçiminde amacın hükümeti güçlendirmeye yardımcı olmak için tahttan kendi isteğiyle çekilen yaşlı hükümdarın yeni tahta çıkan genç hükümdara deneyimlerini aktarmak olduğu anlaşılmaktadır. Tran Hanedanlığı yıkıldıktan sonra yerini alan Ho Hanedanlığı (1400-1407) "Thái Thượng hoàng" rejimine devam etmiştir. Ne yazık ki Ho Hanedanlığı'nın iktidarı uzun sürememiştir. Kuruluştan çok kısa bir süre sonra 1407 yılında Çin'deki Ming Hanedanlığı Dai Viet'i işgal ettiğinde Ho Hanedanlığı çöktüğü için "Thái Thượng hoàng" rejimi ile vasilik yapısını da artık bitirmiştir. Mac ve Geç Le gibi sonraki hanedanlar döneminde hâlâ birkaç fahri imparatorun bulunmasına rağmen yönetim çok düzensiz olarak sürdürülebilmiş olup tabiatıyla Tran dönemindekinden çok farklı olmuştur.

Kısacası, Vietnam tarihinde pek çok yönde siyasi teşkilat ve eş hükümdarlı yönetim sistemi ortaya çıkmıştır, ancak teşkilatın yapısı ve tabiatı da değişiktir. Yukarıda söz edilen eş yönetim biçimlerinin çoğu aile temellidir, yani kız kardeşler, erkek kardeşler ve baba-oğul gibi kan ilişkisine dayanmıştır. Daha sonra Le-Trinh döneminde ortaya çıkan diarşi sistemi gibi farklı çıkarlardan kaynaklanmamıştır²². 16. asrın sonundaki Le-Trinh hükümeti rejimi kuruluşu itibarıyla Vietnam'daki diarşi sisteminin en tipik tezahürüydü.

Le-Trinh Hükümetinin Kuruluşu

Le-Trinh hükümetinin kuruluşu, 16. yüzyılda Dai Viet olarak bilinen Vietnam'daki karışık bir siyasi sürecin sonucuydu. Çin'deki Ming Hanedanlığı'nın işgalini bertaraf ettikten sonra kurulan ve Vietnam tarihinin en güçlü hanedanı olarak bilinen Le

¹⁹ Lê 1969, s. 42.

²⁰ *ĐVSKTT*, Bản kỷ (B.k.) V, vr. 3a. *KĐVSTGCM*, Chính biên (Ch.b.) VI, vr. 4.

²¹ Trần Thái Tổ (1226-1234), Trần Thái Tông (1258-1277), Trần Thánh Tông (1278-1290), Trần Nhân Tông (1293-1308), Trần Anh Tông (1314-1320), Trần Minh Tông (1329-1357), Trần Nghệ Tông (1372-1394) ve Trần Thuận Tông (1398-1399), Tran Hanedanı Dönemi'nde hüküm süren Fahri İmparatorlardır.

²² Lê 1969, s. 44.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

Hanedanlığı, 1527 yılında Mac ailesi tarafından gasp edilmiştir²³. Fakat, çok kısa bir müddet sonra 1533 senesinde Le Hanedanlığının bazı eski bürokratları, Le Kralı'nın torunlarına destek vererek hanedan yapısını geri getirmek için gayret göstermişler ve bu olay Vietnam tarihinde “Lê Trung hưng” (Le Hanedanlığı'nın Rönesansı) dönemi (1533-1788) olarak isimlendirilmiştir²⁴. O zamanlar yeniden kurulan Le Hanedanı, güney bölgede yer alan Thanh Hoa eyaletinde bulunduğundan “Nam triều” (Güney Hanedanı), devlet yönetimini ele geçiren Mac Hanedanı ise Kuzey'deki başkent olan Thang Long'da (bugünkü Hanoi) bulunduğu için “Bắc triều” (Kuzey Hanedanı) olarak adlandırılmıştır²⁵. Bu tarihten itibaren Kuzey-Güney Hanedanları arasındaki çatışmalar ortaya çıkıp 1533'ten 1592'ye kadar yaklaşık 60 yıl boyunca sürmüştür. Bu çatışma, 16. asırda Dai Viet'in siyasi müessesesindeki adem-i merkezileştirme eğiliminin ve ayrıca iki feodal güç olan Le ve Mac Hanedanları arasındaki çekişmenin bir tezahürüdür. 1592 yılına kadar Le Hanedanlığı'nın rönesansı gayretleri, Mac Hanedanı yenildiğinde ve başkent Thang Long'u yeniden ele geçirdiğinde başarılı bir şekilde tamamlanmıştır²⁶. Le Hanedanlığı'nın rönesansı sırasında, Nguyen ve Trinh olarak başlıca iki soylu aile rol oynamıştır. Başlangıçta Nguyen ailesinden gelen Nguyen Kim, Le Kralı'nın mirasını geri getirmek için Le Hanedanı'nı destekçisiydi, ancak 1545 yılında aniden zehirlenerek ölmüştür²⁷. Bundan sonra iktidar yavaş yavaş Nguyen Kim'in damadı ve Trinh ailesinin bir üyesi olan Trinh Kiem'in eline geçmiştir. 1545'ten Le Hanedanlığı'nın rönesansının tamamlandığı 1592'ye kadar olan dönem aynı zamanda Trinh ailesinin Le Hanedanlığı üzerindeki iktidarının kuruluş süreci idi. Bundan dolayı Nguyen Kim'in oğullarından biri Nguyen Hoang ve Nguyen Kim'in damadı Trinh Kiem arasındaki çekişmeler giderek şiddetlenmiştir. İki birader arasındaki bu durum artık iki aile ve iki siyasi güç arasındaki çekişme haline gelmiştir. Bu da o sırada Dai Viet'te başka bir çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Trinh-Nguyen'in 1627'den 1672'ye kadar süren şiddetli mücadeleleri iç savaşlara yol açmıştır²⁸. Son derece mücadeleyle geçen 45 yılın ardından, Trinh ve Nguyen aileleri, geçici sınır olarak Gianh Nehri'ni alarak ülkeyi ikiye bölmüşlerdir²⁹. Bu ayrılık kuzeyde Dang Ngoai (Dış Taraf) ve güneyde Dang Trong (İç Taraf) halini yaratmıştır. Batı kaynaklarında Dang Ngoai'yi Tonkin (Tonqueen, Tonking, Tunquin ve Tunchim gibi diğer değişken adıyla) ve Dang Trong'u Cochinchina (Koşinşin) olarak adlandırılmıştır³⁰.

Dang Ngoai'de (bundan sonra Tonkin) Le Hanedanlığı'nın rönesansından sonra Trinh Kiem'in oğlu Trinh Tung, Trinh ailesinin Le Kralı üzerinde mutlak iktidarını kurmuştur. Öncelikle 1599 yılında Trinh Tung, Le Kralı'nı kendisinin ve soyundan gelen haleflerinin “vương” (wang, büyük düğe benzer) unvanının varisi olmaya izin

²³ *DVSKTT*, B.k. XV, vr. 67b. *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXVII, vr. 15.

²⁴ *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXVII, vr. 25.

²⁵ Việן Sừ học 2017a, s. 501.

²⁶ *DVSKTT*, B.k. XVII, vr. 41a-b. *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXX, vr. 3.

²⁷ *DVSKTT*, B.k. XVI, vr. 7a-b.

²⁸ Việן Sừ học 2017b, s. 42.

²⁹ *DVSKTT*, B.k. XVII, vr. 72b. *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXXIII, vr. 35.

³⁰ Dror ve Taylor 2006, s. 15.

vermeye zorlamıştır. Hatta, Trinh Tung da lord divanını kurmuş ve yüksek vekiller koymuştur³¹. Bu olaydan itibaren tüm iktidar Trinh ailesine ait olmuş ve Le kralları sadece ismen saltanat sürebilmişlerdir³². Bundan sonra kraliyet sarayı ile birlikte lord divanını kapsayan diârşi yönetim sistemini oluşturarak Vietnam tarihinde çok özel bir yeri olan Le-Trinh dönemini başlatmıştır³³.

Görüldüğü kadarıyla, Trinh ailesinin iktidarını kurma süreci, 16. yüzyılda Dai Viet'te çok karışık bir siyasi-ictimai bağlamda gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Trinh ailesi, ülkenin siyasi sahnesinde ortaya çıkan birçok siyasi güçlerden biri idi. Asıl fakir ve mütevazı olan Trinh ailesi³⁴, güç kazanmak için o dönemde Le, Mac ve Nguyen gibi birçok siyasi güçle şiddetli bir şekilde rekabet etmek zorunda kalmıştır. Trinh ailesinin Le Kralı'nın sarayına eş teşkilat olarak lord divanını kurması, bu ailenin diğer siyasi güçlere karşı siyasi ve askeri bir zaferine işaret etmektedir.

Le-Trinh Hükümetinin Yönetimi Sistemi

Başlangıçta 1533 yılında Le Hanedanlığı'nın yeniden kuruluşundan 1599 yılında Trinh ailesinin “*vuong*” unvanının varisi olmaya başladığı ve lord divanını kurduğu ana kadar, hükümet teşkilatı temelde hâlâ “*Le So*” (Erken Le) dönemindeki (1428-1527) gibi teşkil edilmiştir³⁵. 1599 yılından itibaren lord divanının kuruluşuyla birlikte, devlet teşkilatında büyük değişimlere başlanmıştır. Kraliyet sarayının yanında lord divanının ortaya çıkması ve iktidarın gittikçe Trinh lordunun divanı tarafından elde edilmesiyle, kraliyet sarayı sadece itibari bir hal almıştır. Le krallarına hâlâ İmparator denilirken Trinh ailesinden gelen yöneticilere ise Lord (saltanat vekili veya kral naibi) adı verilmiştir³⁶. Bundan sonra artık Trinh lordları ülkenin gerçek hükümdarları olmuşlardır. Le kralları ise yalnızca boş bir onursal unvanına sahip olup gerçek iktidara sahip olmayıp tamamen Trinh lordları tarafından denetlenmiştir.

Le Krallarının Hükümet Teşkilatı

Le krallarının kraliyet sarayı teşkilatı, önceki “*Erken Le*” dönemindeki gibi *Lai* (Müstahdem), *Lễ* (Tören), *Hộ* (Maliye), *Binh* (Vikaye), *Hinh* (Mücazat), *Công* (İmâret) dahil olmak üzere “*Lục bộ*” (Altı Bakanlık) olarak örgütlenmiştir. Bakanlıktaki işleri ortak sorumluluk sahipleri “*Thượng thư*” (Bakan) ve “*Tả, Hữu thị lang*” (Sol ve Sağ Bakan Yardımcısı) olarak onun iki yardımcısı ile birlikte daimi bir bölüm olan “*Vụ tư sảnh*” tarafından yönetilmiştir³⁷. Ayrıca, her bakanlığın işlerine göre bakanlıklarda da uzman kurumları bulunmuştur. Başlangıçta “*Lục bộ*” (Altı Bakanlık)'ta bulunan bakanların sayısı yine eksik olup 1664 yılına kadar tam olarak teşkil edilmiştir³⁸. Daha

³¹ *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXX, vr. 28.

³² Dutton ve diğerleri 2012, s. 92.

³³ *Viện Sử học* 2017b, s. 72.

³⁴ Hoàng 1966, s. 4.

³⁵ *Viện Sử học* 2017b, s. 72.

³⁶ Dror ve Taylor 2006, s. 20.

³⁷ Trần 2004, s. 22.

³⁸ *ĐVSKTT*, B.k. XIX, vr. 9b-10a. *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXXIII, vr. 13.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

sonra 1675 yılında Trinh Lordu, Altı Bakanlığının teşkilatı ve görevleri şu şekilde yeniden tanımlamıştır:

“*Bộ Lại (Müstahdem Bakanlığı) bürokratları tayin etmek, işe almak, denetlemek, terfi ettirmek, takviye etmek ve sağlamak gibi işler, yani saray mensuplarının işlerinden sorumludur.*

Bộ Hộ (Maliye Bakanlığı) arazi, halk, hazine, mali, gıda, ulaşım ve maaş, vergi, haraç, tuz, demir gibi işlerden sorumludur.

Bộ Lễ (Tören Bakanlığı) törenler, tapınmalar, kutlamalar, şöenler, mektepler ve elbise, mühür, teşrifat, ferman, haraç işlerinden sorumludur aynı zamanda astronomi, tıp, kehanet, keşiş, loncalar ve müzik gibi işlere bakar.

Bộ Binh (Vikaye Bakanlığı) askeri hareket, saray muhafızları, vagonlar, alaylar, silahlar ve sınırlar, tahkimatlar, istasyonlar, muhim yerler ve acil işlerden sorumludur.

Bộ Hình (Mücazat Bakanlığı) kanunlar, cezalar, yargılar, hapisane ve “ngũ hình” (beş eziyet)³⁹ ile ilgili işlerden sorumludur.

Bộ Công (İmâret Bakanlığı) kaleler, köprüler, marangozluk işleri, donanma ve inşaat, onarım ile ilgili işlerden sorumludur, ayrıca dağlar, ormanlar, bahçeler, nehirler ve göllerdeki yasaklarla ilgilenir⁴⁰.

Altı Bakanlığa yardım etmek amacıyla 1466 yılında kurulan ve Le-Trinh döneminde hâlâ devam eden “Lục tុ” (Altı Mahkeme) vardır. Altı Mahkeme; Đai lý tុ (Adli Teftiş Mahkemesi), Thái thường tុ (İmparatorluk Fedakârlık Mahkemesi), Quang lộc tុ (İmparatorluk Ziyafet Mahkemesi), Thái bệc tុ (İmparatorluk Hara Mahkemesi), Hồng lô tុ (Devlet Ayin Mahkemesi) ve Thượng bảo tុ (İmparatorluk Mühür Mahkemesi) olarak teşkil edilmiştir. Altı Mahkeme yanında Lại khoa (Müstahdem Denetimi), Hộ khoa (Maliye Denetimi), Lễ khoa (Tören Denetimi), Binh khoa (Vikaye Denetimi), Hình khoa (Mücazat Denetimi) và Công khoa (İmâret Denetimi) dahil olmak üzere bakanlıkların ilgili işlerini denetleyen “Lục khoa” (Altı Denetim) de örgütlenmiştir. Ayrıca, tüm kurumları denetleme görevini yerine getiren “Ngự sử đai” (Sansür) adlı bir müessese de teşkil edilmiştir⁴¹. Altı Bakanlık’tan daha yüksek rütbeli olan “Tam thái” (Üç Hazret) ve “Tam thiếu” (Üç Hazret Yardımcısı) gibi en üst yetkililer de bilinmektedir⁴².

Askeri rütbeler kadrolarında “Erken Le” döneminde kurulan ve Trung quân (Merkezi Ordu), Nam quân (Güney Ordusu), Bắc quân (Kuzey Ordusu), Tây quân (Batı Ordusu) ile Đông quân (Doğu Ordusu) olarak teşkil edilen “Ngũ quân đô đốc phủ” (Beş Baş Askeri Heyet) adlı önemli müessese varlığını sürdürmeye devam etmiştir⁴³. Her ordu kurumunda, “Tả đô đốc” (Sol Komutanı), “Hữu đô đốc” (Sağ Komutanı), Đô đốc đồng tri (Askeri Amiral) ve Đô đốc thiêm sự (Amiral Katibi) tarafından sorumluluk paylaşılmıştır⁴⁴.

³⁹ Eski Vietnam’da bilinen beş eziyet arasında “xuy” (kırbaçla dövme), “trùng” (bastonla dövme), “đô” (ağır hapis cezası), “lưu” (uzak yere sürgün) ve “tử” (öldürme) bulunmaktadır.

⁴⁰ ĐVSKTT, B.k. XIX, vr. 43a-b. ĐVSTGCM, Ch.b. XXXIII, vr. 40.

⁴¹ Viện Sử học 2017b, s. 73-74.

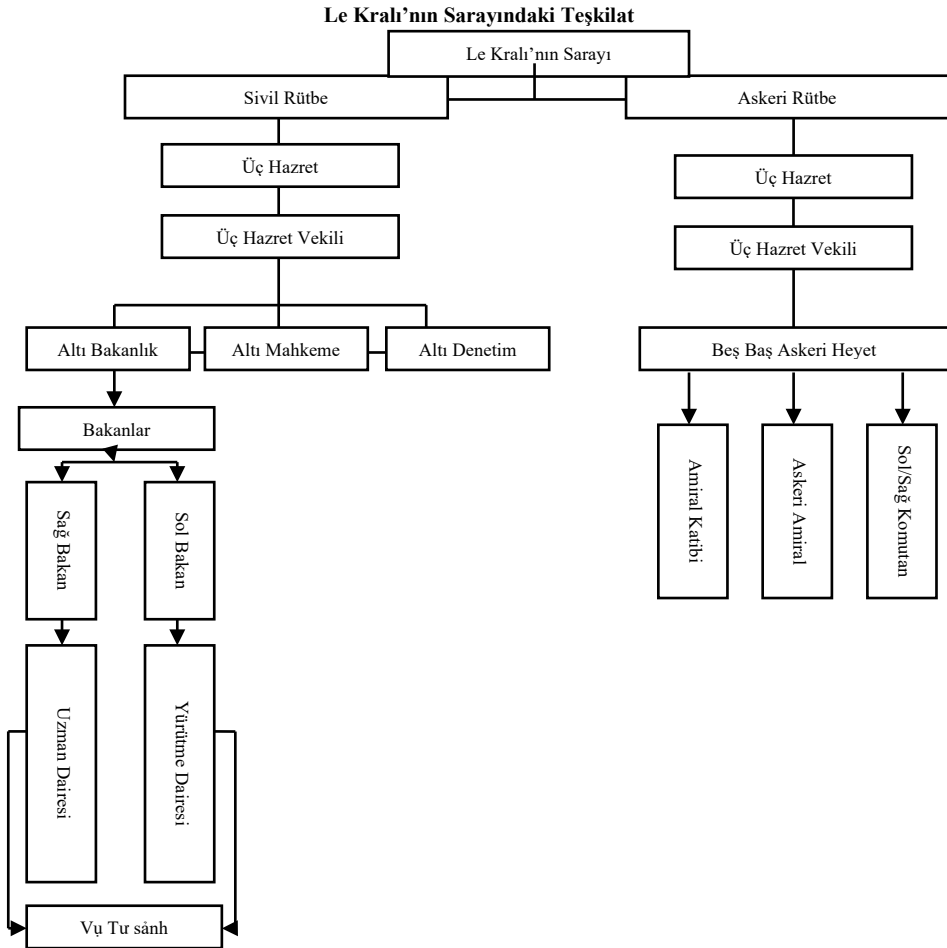
⁴² Anonim 1841, s. 59.

⁴³ Viện Sử học 2017b, s. 82.

⁴⁴ Anonim 1841, s. 54.

1720 yılında Le krallarının sarayındaki teşkilatta bir kez daha değişiklik yapılmış⁴⁵, hem sivil rütbe hem de askeri rütbe kadrolarında yeni unvanlar ihdas edilmiştir⁴⁶.

Trinh lordlarının Le kralları üzerindeki ezici etkileri nedeniyle, kraliyet sarayı teşkilatı olmasına rağmen bakanlıklardaki bürokratların çoğu lordun divanından gelen kimselerdi ve Trinh lordlarının emri altında çalışmışlardı⁴⁷. Buna karşın Le krallarının kraliyet sarayı hâlâ düzenli bir şekilde teşkil edilmiş olup devlette belirli bir rol oynamıştır. 17. asrın sonunda kadar Altı Bakanlık yine devlet teşkilatında karargah kurumu olarak hareket etmiştir. Le Kralı'nın sarayındaki devlet teşkilatı aşağıdadır:

⁴⁵ *KDVSTGCM*, Ch.b. XXXV, vr. 28.

⁴⁶ Phan 1821, s. 544.

⁴⁷ *Viện Sử học* 2017b, s. 77.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

Trinh Lordlarının Hükümet Teşkilatı

Trinh lordlarının divanının teşkilatı, 1599 yılında Trinh Tung'un "vuong" unvanını alması ve lord divanı kurmasıyla resmen başlatılmıştır. Trinh lordlarına kralların iktidar simgesi olan "ngọc toản" (inci bardak), "tiết mao" (tüy bayrağı) ve "hoàng việt" (altın çekiç) verilmiştir: "Bu zamandan itibaren hükümet bizzat Trinh lordları tarafından yönetilmiştir; tüm mülk, vergi, askerler ve halklar lord divanına ait olmuştur. Le krallarına ise, gelir kaynağı olarak "thượng tiền" (kral'a verilen vergi) denilen vergi toplamasına izin verilen yalnızca 1000 yerel idare kalmıştır. Kraliyet sarayında kral ve ailesini korumak için kalan askerler ve bostancılarının sayısı 5000, savaş fili sayısı 7 ve ejderha donanması sayısı 20'dir."⁴⁸

Trinh lordları, lord divanını kurduktan sonra Le Kralı'nın sarayındaki mevcut devlet teşkilatı karşılık gelen yeni bir hükümet teşkilatı kurmuşlardır⁴⁹. İlk olarak, lord divanının işlerini halletmek için 1600 yılında Trinh lordları "Tê tướng" (Sadrazam)'a eşdeğer "Tham tưng" (Büyük Vezir) adında bir makam belirlemiştir. Rütbe henüz düzenlenmesine rağmen "Tham tưng" un rolü çok büyüktü, bu makamı yapanların çoğu bakanlıklardan "Thượng thư" (Bakan) veya "Thị lang" (Bakan Yardımcısı) gibi bürokratlardan atanmıştır⁵⁰. 1601 yılında Trinh Lordu, "Bôi tưng" (Büyük Vezir Yardımcısı) adlı başka bir makam ve unvan belirlemiştir. Bu yeni kurulan görevlerin hepsi bizzat Trinh lordları tarafından seçilmiş olup tayin edilmiştir⁵¹. Tham tưng ve Bôi tưng'dan sonra kraliyet sarayındaki bakanlıklara eşdeğer "Phiên" (İdareler) bulunmuştur. Başlangıçta "Hộ phiên" (Maliye İdaresi), "Binh phiên" (Vikaye İdaresi) ve "Thủy sư phiên" (Bahriye İdaresi) olmak üzere sadece üç idare teşkil edilmiştir⁵². Lord divanında üç idare kurulmuş olmasına rağmen Trinh lordları, ana ve mühim görevlerin hâlâ kraliyet sarayındaki Altı Bakanlığa ait olduğunu belirtmiştir.

17. asrın sonuna gelindiğinde Lord Divanı'nın teşkilatı giderek geliştirmiştir. Askeri gücün yoğunlaşması nedeniyle askeri rütbedeki kadrolar önceden kurulmuştur. 1664 yılında Trinh Lordu, hükümetin işlerini halletmek ve gelen evrakları incelemek için "Ngũ phủ" (Beş Devlet Dairesi)'nde "Chưông phủ sự" (Divanın Amirali) ve "Thự phủ sự" (Divanın Amirali Yardımcısı) unvanlarıyla yetkililer tayin etmiştir⁵³: "Beş devlet dairesinde divanın amirali ve divanın amirali yardımcısı görevlerini tayin edilmiştir"⁵⁴. Ardından diğerlerine göre rütbesi daha düşük olan "Quyền phủ sự" (Divanın Amirali Vekili) adında bir makam tayin edilmiştir. Askeri rütbede bulunan Divanın Amirali, Divanın Amirali Yardımcısı ve Divanın Amirali Vekili gibi görevler "Ngũ phủ" (Beş Devlet Dairesi) bürokratları olarak adlandırılmıştır. Daha öncede kurulmuş olan "Tham tưng" (Büyük Vezir) ve "Bôi tưng" (Büyük Vezir Yardımcısı) gibi sivil rütbede bulunan görevler ise "Phủ liêu" (Divan Bürokrasisi) bürokratları

⁴⁸ *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXX, vr. 28.

⁴⁹ Trần 2004, s. 24.

⁵⁰ Phan 1821, s. 553.

⁵¹ Phan 1821, s. 554.

⁵² Việן Sừ học 2017b, s. 77.

⁵³ *ĐVSKTT*, B.k. XIX, vr. 9b.

⁵⁴ *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXXIII, vr. 12.

olarak adlandırılmıştır. Beş Devlet Dairesi ile birlikte Divan Bürokrasisi, “Ngũ phũ-Phũ liêu” olarak tanımlanan bir müessese oluşturmuştur. Bu müessese Trinh lordlarının tüm faaliyetleri yürüten yüce teşkilat haline gelmiştir: “Tüm işlere Ngũ phũ-Phũ liêu olarak denilir”⁵⁵. “Ngũ phũ-Phũ liêu” bürokratlarının ana görevleri şu şekilde belirtilmiştir: “1. Kralın isteklerini doğru bir şekilde yansıtmak; 2. Bürokraları seçimi; 3. Halkların yönetim yollarını konu edinmek; 4. Askerlerin durumu denetlemek; 5. Maliyeyi yönetmek; 6. Hukuk davalarını düzenlemek; 7. Arazilerin istatistiğini tutmak; 8. Doğru mükafat ve ceza vermek; 9. Doğru kanun yapmak”⁵⁶.

Görülüyor ki, Lord divanında teşkil edilen “Ngũ phũ-Phũ liêu”nun kuruluş sürecinin aslında Le Kralı’nın sarayından Trinh Lordu’nun divanına iktidarı aktarma süreci olduğu anlaşılmaktadır. Bu kadarla yetinmeyip, 1718 yılında kraliyet sarayına denklik sağlamak amacıyla Trinh Lordu, lord divanında ilk üç “Phiên” (İdareler)’den oluşan altı idare teşkil etmeyi tamamlamıştır: “Daha öncede kurulan Binh phiên (Vikaye İdaresi), Hộ phiên (Maliye İdaresi) ile birlikte şimdi yeniden eklenip teşkil edilen Lại phiên (Müstahdem İdaresi), Lễ phiên (Tören İdaresi), Hình phiên (Mücazat İdaresi) ve Công phiên (İmâret İdaresi), Lục phiên (Altı İdare) olarak denilir”⁵⁷. Bundan sonra artık Altı İdare, kraliyet sarayındaki Altı Bakanlık görevlerini ve işlerini tamamen devralmıştır: “Tüm maliye, vergiler, askeri işler, aynı zamanda dört ana kasaba ile Thanh-Nghe iki bölgesinde yaşayan halklar idarelerin yönetimine ait olmuştur. Altı İdare’nin görevleri ve işleri çok fazla ve önemlidir, Altı Bakanlığın işlerinin tümü almıştır”⁵⁸. Altı İdare’de çalışan bürokratlar esas olarak sivil rütbe kadrolarına aittir. Her idarenin başında “Tri phiên” (İdare Başkanı) tarafından yönetilmiş olup sıradan “Phó Tri phiên” (İdare Birinci Başkanı Yardımcısı) ve “Thiêm tri phiên” (İdare İkinci Başkanı Yardımcısı) ile beraber küçük yetkililerle toplamda 60 kişi bulunmuştur⁵⁹. “Tri phiên”, “Phó Tri phiên” ve “Thiêm tri phiên”in görevlendirilmesi, kraliyet sarayındaki “Thượng thu” ve “Tà, Hũu Thĩ lang”ıninkine benzemiştir. 1751 yılından itibaren İdare Başkanı’nın çoğu aynı zamanda kraliyet sarayında görev yapan bakanlardan seçilmiştir⁶⁰. “Lục phiên”nin (Altı İdare) yanında Trinh lordları; vergi toplamak, vergi defterlerini kontrol etmek ile beraber eyaletlerde mülk, vergi, asker ve sivilleri yönetmek için Altı İdare’ye bağlı “Lục cung” (Altı Bölüm) kurmuşlardır⁶¹. “Lục cung” (Altı Bölüm) şöyle teşkil edilmiştir: “1. “Tà trung cung” (Sol merkezi bölüm): sol “giáp” ve sol “át” odaları bulunur. 2. “Hũu trung cung” (Sağ merkezi bölüm): sağ “giáp” ve sağ “át” odaları bulunur. 3. “Đông cung” (Doğu bölümü): doğu “giáp” ve doğu “át” odaları bulunur. 4. “Nam cung” (Güney bölümü): güney “giáp” ve güney

⁵⁵ Phan 1821, s. 564.

⁵⁶ Phan 1821, ss. 578-583.

⁵⁷ KĐVSTGCM, Ch.b. XXXV, vr. 22-23.

⁵⁸ Phan 1821, s. 562.

⁵⁹ KĐVSTGCM, Ch.b. XXXV, vr. 23.

⁶⁰ KĐVSTGCM, Ch.b. XLI, vr. 12.

⁶¹ Trần 2004, s. 24.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

“át” odaları bulunur. 5. “Đoài cung” (Batı bölümü): batı “giáp” ve batı “át” odaları bulunur. 6. “Bắc cung” (Kuzey bölümü): kuzey “giáp” ve kuzey “át” bulunur⁶².

“Lục phiên” (Altı İdare) ve “Lục cung” (Altı Bölüm)’ün kuruluşları, Le Kralı’nın sarayındaki “Lục bộ” (Altı Bakanlık)’ın faaliyetlerini tamamen etkisiz hale getirme adımını ortaya koymuştur. Bundan sonra, Altı Bakanlık sadece şekilcilik ve boş gurur müessesesi haline gelmiş, artık herhangi bir aktif rolü kalmamıştır⁶³. Böylece, 1664’ten 1718’e yaklaşık yarım asır içinde teşkilat yapısını değiştirerek, gerçek iktidar sahibi Trinh lordları, tüm iktidarın kraliyet sarayından alınması sürecini tamamlamışlardır. Trinh lordları, divanı teşkil edip gerçekten ülkeyi yönetme hakkına sahip olanlardır. Bu arada Le kralları, sözde kraliyet sarayında saltanat sürmesine rağmen herhangi bir gerçek iktidara sahip değildiler.

Biri Le Kralı’nın sarayındaki teşkilat ve diğeri Trinh Lordu’nun divanındaki teşkilat olmak üzere tek devlette aynı anda iki farklı hükümet teşkilatı bulunuyordu. Bu durum Le-Trinh hükümetini oldukça karışık ve yönetilmesi zor hale getirmiştir. Le Kralı’nın sarayındaki daha öncede kurulmuş olan müesseseler artık faaliyet yürütmemesine rağmen yine sürdürülmüştür. Ayrıca, Trinh lordları divanının faaliyetleri yürütmek için yeni unvanlar ve görevlerin kurulması gerekmiştir. Bu durum, Le-Trinh döneminde hükümet teşkilatının bürokratik bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Unvanların ve görevlerin sayısı oldukça karışık olmasına karşın, eş zamanlı sorumluluk nedeniyle (Trinh lordlarının divanındaki bürokratlar aslında aynı zamanda Le Kralı’nın sarayında görev yapanlardır), Le-Trinh dönemindeki bürokratların sayısı Erken Le dönemindekinden daha az olduğu anlaşılmaktadır: “*Hem payitahtta hem de diğer eyaletlerde sivil rütbe ve askeri rütbe kadroların sayısı toplam 4483 kişidir*”⁶⁴. Erken Le dönemindeki bürokratin sayısı ise 5398 kişidir⁶⁵. Dolayısıyla, Le-Trinh dönemindeki devlet teşkilatının önemli bir özelliği; unvan ve görevlerin sayısı fazla olmasına rağmen bürokratin sayısının az olmasıdır. Bu durum hükümetin ikilik ve eş yöneticilik özelliklerini yansıtmıştır.

Aynı zamanda ve aynı toprakta hem kral hem lordun var olduğu Le-Trinh diarşisinin ortaya çıkışının, Vietnam tarihinde özel bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. O dönemlerde Tonkin’e gelen birçok Avrupalı tüccar ve papaz bu olgudan bahsetmişlerdir. Örneğin, 1688’de Tonkin’i ziyaret eden İngiliz tüccar ve seyyar William Dampier şunları anlatmıştır: “*Bu krallık mutlak bir monarşidir, ancak yine dünyada böyle tip yönetim yoktur; çünkü onun iki kralı vardır ve her biri kendine özgü bir şekilde yücedir: Birinin adı Boua (Vua, yani Kral), diğersinin adı Choua (Chua, yani Lord). Boua ve onun ataları, Tonkin’in tek hükümdarlarıydı. Bu iki kralın soyları veya aileleri bakımından hiçbir ilişkisi yoktur*”⁶⁶. 1695’te yazılan eserde İtalyan bir kaşif olan Giovanni Francesco Gemelli Careri de yazmıştır: “*O zamandan beri, Tonkin’de Bouas adlı resmi krallar ve Kivas (Kiau) adlı başkomutan veya iktidarın hakkına sahip kişiler*

⁶² KĐVSTGCM, Ch.b. XXXV, vr. 23.

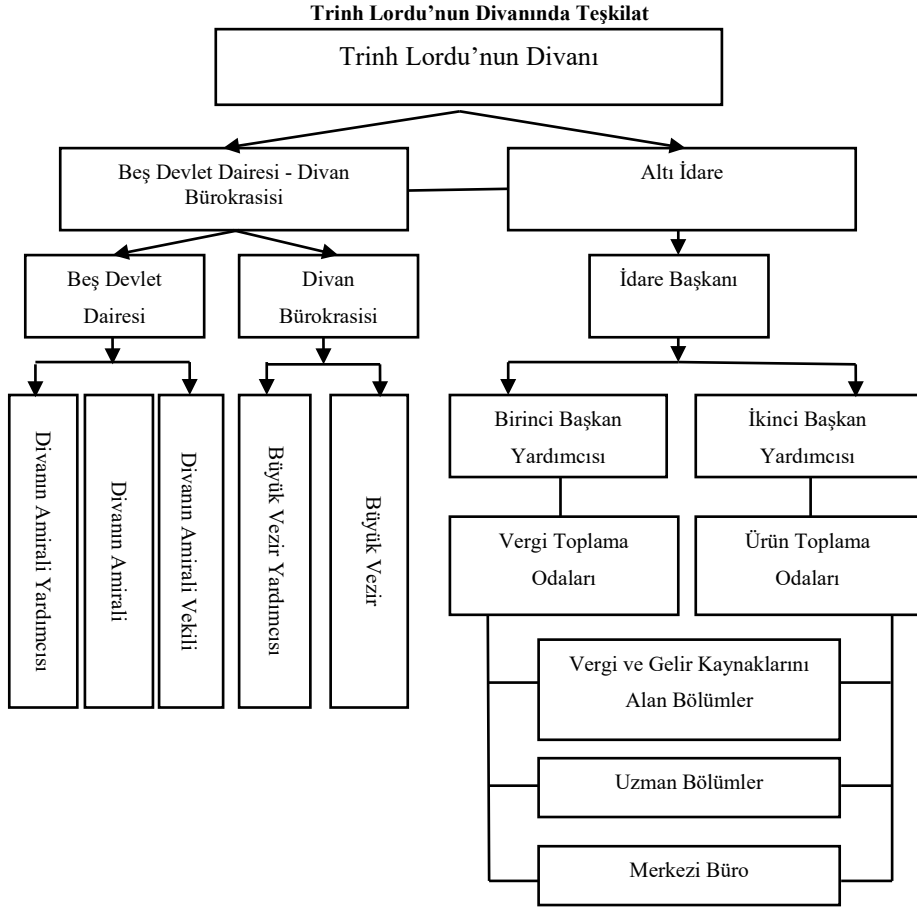
⁶³ Phan 1821, s. 626.

⁶⁴ Anonim 1841, s. 65.

⁶⁵ Trần 2004, s. 29.

⁶⁶ Dampier 1906, s. 1.

olarak iki tür hükümdar bulunuyor”⁶⁷. 1778’de yazdığı *Histoire naturelle, civile et politique tu Tonquin* (Tonkin’in doğal, sivil ve siyasi tarihleri) başlıklı eserinde Jérôme Richard’a göre Le-Trinh diarşisi, Japonya’daki şogunluğa benzemiştir: “Bu hükümet teşkilatını, Tonkin’lilerin Japon modelinden aldığı görünüyor. Sıkı bir şekilde kurulmuş olan hiyerarşide şu ana kadar milletin memnun olduğu görünüyor. Tüm kraliyet ailesinin ayrıcalıkları lord veya başkomutana bölünmüştür”⁶⁸.

⁶⁷ Nguyễn 2010, s. 233.

⁶⁸ Jérôme 1811, s. 747.

Le-Trinh Hükümeti'nin Özellikleri

Le krallarının sarayındaki hükümet teşkilatı ve Trinh lordlarının divanındaki hükümet teşkilatına göre, Le-Trinh döneminde diarşi sisteminin aşağıdaki bazı özellikleri görülmektedir:

İlk olarak, Le-Trinh diarşisi, ikili yönetim sisteminin en tipik şeklidir⁶⁹. Le-Trinh hükümeti, çift hükümeti yani iki farklı ucun iki yönetim sistemi olarak teşkil edilmiştir. Bu iki yönetim sistemi, iki farklı soydan ve siyasi güçten gelmiştir: bir tarafta Le Kralları, diğer tarafta Trinh Lordlarıdır. Hâlâ despotik devlet olmasına rağmen, Le-Trinh diarşisi Doğu'daki bilindiği gibi merkeziyetçi bir siyasi sisteme ait değildi, Orta Çağ'da Batı'daki gibi adem-i merkeziyetçilik benzeri bir siyasi sistem de değildi. Le-Trinh diarşisi, aslında bütünleşik bir siyasi yapı içinde ikili özelliğe sahip olup dönüşüm sürecindeki bir siyasi modele aittir ve 17.-18. asırlarda Tonkin siyasetinin “ikiz tohumluğu” gibi adlandırılır. Başka bir deyişle, Le-Trinh hükümeti, parçalanmış devlet teşkilatı değil, ikili uçta olan birleşik bir devlet yapısıdır. O dönemlerde Dai Viet'te Kuzey-Güney Hanedanları, Tonkin-Koşınşin gibi ulusal bölünmüşlüğü olduğu sorunlu siyasi sahne ve Le, Mac, Trinh, Nguyen gibi birbirine karşı çıkan ve uzlaşan birçok farklı siyasi gücün varlığı, Le-Trinh diarşisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İkinci olarak, Le-Trinh diarşisi o dönemlerde Tonkin'deki iktidar ortaklığını yansıtmıştır. Ancak, iktidarın ortaklığı büyük ölçüde sadece ismen var olmuş ve iktidardan taviz verilmiştir. Çünkü Le krallarının Trinh lordları tarafından karar verilen emirlerin ve kararnamelerin emredilmesi dışında hiçbir gücü yoktu⁷⁰. Kraliyet sarayındaki teşkilat ve lord divanındaki teşkilat arasındaki iş dağılımında büyük farklılıklar görülmüştür. Buna karşın yine de siyasi menfaatları korumak ve devleti işletmek için karşılıklı bir işbirliği kurulmuştur. Le kralları ve Trinh lordları hâlâ aynı temel menfaatları paylaşmış ve birbirine bağlanmış oldukları için bir arada ikili olarak yaşayabilmişlerdir⁷¹. Aslında, bir zamanlar Le kralları saltanat sürdüremez ise Trinh lordları da iktidara sahip olamayacaktı. Bununla birlikte, Trinh lordlarının varlığı olmadan Le kralları, tahtını Mac ailesinden geri alamayıp hanedanlığın rönesansını tamamlayamazdı. Ayrıca, rönesanstan sonra Le Hanedanlığı artık ülkeyi yönetme yeteneğini kaybetmiştir. Bundan dolayı yardımcı olacak nitelikli kurum veya siyasi yapının olması gerekliliği ortaya çıkmıştı. Trinh lordlarının divan kuruluşu, yeni roller ve işlevlerle bu ihtiyacı karşılayarak Le Hanedanlığı'nın yapamayacağı işlerini üstlenmiştir. Lord divanı, kraliyet sarayının hem nüfuzunu kısıtlamış hem de artık devletin merkezi görevini elinde tutamayan zayıflaşan Le Hanedanlığı'nın gücünü eline almıştır⁷². O zaman Le-Trinh diarşisinin, ikili ve iktidarın ortaklığı gibi belirli özellikleri oluşmuştur.

Üçüncü olarak, Le-Trinh diarşisinde iktidarın sorumlulukları paylaşılmaktaydı. Le-Trinh döneminde devlet teşkilatında Le kralları yüce tahtı temsil ederken iktidardan yoksunlardı, Trinh lordları ise Le krallarına göre makamı daha düşük ancak gerçek

⁶⁹ Lê 1969, s. 315.

⁷⁰ Lê 1969, s. 39.

⁷¹ Nguyễn 2006, s. 220-221.

⁷² Nguyễn 2006, s. 211.

iktidar sahipleriydi. Le-Trinh diarşisinde önderlik iki alana bölünmüştü: teokrasi veya ritüel açıdan Le kralları imparatorluk yetkilerine sahipti; gerçek iktidar ise Trinh lordlarının yetkisindeydi⁷³. Bu iktidar paylaşımı idari, yasama, yargı, askeri diplomasi gibi alanlarda kendini göstermektedir.

İdari açıdan kanuni olarak Le krallarının meşruiyeti yalnızca tek ve benzersizdir. Le kralları, devlet başkanı olarak hâlâ kraliyet sarayında düzenlenen törenlere katılmakla sorumlu tutulmuştur. Ayrıca, Trinh lordlarının tüm evrakları genelde Le kralları tarafından onaylanması gerekiyordu. Trinh lordları dahil bütün bürokratlar ve yetkililer, Le kralları tarafından verilen resmi unvanı almışlardı. Bununla birlikte Le kralları, yetkilileri tayin etmek, yükselmek veya görevden almak gibi haklarını hâlâ sürmüştür⁷⁴.

Yasama açıdan, Le kralları yine önemli olan “dù” (ferman) veya normal olan “chiêu” (kraliyet beyannamesi) gibi en yüksek yasama ile ilgili evrakları yasalaştırma hakkına sahipti. Trinh lordları ise “lênh” (emir) veya “chi truyên” (kararname) olarak denilen yalnızca uygulanacak yasal evrakları düzenleme yetkisine sahipti⁷⁵.

Yargı açısından Le krallarının etkisi nihai karar düzeyinde oldukça önemlidir. Fakat, en üstün yargı düzeyinde Trinh lordları kesin olarak en yüksek karar veren kişilerdir; Le kralları ise Trinh lordları tarafından yargılanmış suçlular için genel af ilan etmek gibi görünür bir rol üstlenmiştir⁷⁶.

Askeri açıdan Trinh lordları, başkomutan göreviyle tüm ordunun başıdır, askerleri sefere çıkarmak ve asker seçmek hakkına sahip olup ayrıca ülkenin güvenliğini korumakta görev almıştır. Le kralları ise yalnızca askerî törenlere katılmış olup ismen rol oynamıştır⁷⁷.

Diplomasi açısından Çin Hükümeti yalnızca Le krallarını Dai Viet’in yasal ve tek temsilcisi olarak tanımıştır. Devlet başkanı olarak Le kralları adına, diplomatik heyetleri kabul etmek, Çin’e elçi göndermek ve diğer ülkelerle mektuplaşma hakları verilmiştir⁷⁸. Trinh lordları yalnız naip gibi Le krallarının yardımcısı olarak tanınmıştır. Halbuki, tüm dış politikaya Trinh lordları karar vermiştir⁷⁹.

Bu diarşi yönetim sisteminde Le kralları ile Trinh lordları, aynı zamanda kraliyet sarayı ile lord divanı arasındaki ilişkilerde iktidar gittikçe Le krallarının elinden Trinh lordlarının eline geçmiştir. Buna göre lord divanının yetkisi daha kuvvetlendirilmiştir. Trinh lordları, ülkenin gerçek hükümdarı haline gelmiş, tüm iktidarı elinde tutmuş, Le kralları ise ismen var olarak yetkileri yok edilmiştir⁸⁰.

Dördüncü olarak, Le-Trinh diarşisi, Le krallarının imparatorluk yetkisi ile lordluğa yetki vermesi ve Trinh lordlarının Le krallarına yardımcı olmasını temsil

⁷³ Lê 1969, s. 315.

⁷⁴ Lê 1969, s. 319-320.

⁷⁵ Lê 1969, s. 321.

⁷⁶ Lê 1969, s. 327.

⁷⁷ Lê 1969, s. 328.

⁷⁸ Antoshchenko 2002, s. 163.

⁷⁹ Lê 1969, s. 329.

⁸⁰ Antoshchenko 2002, s. 162.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

etmiştir⁸¹. Aslında Trinh lordlarının iktidarının kökeni, Le krallarından gelmiştir. Trinh lordları tüm iktidarı elinde tutmasına rağmen sözde hâlâ Le Hanedanı'nın kulu olarak Le krallarının meşruiyetine itaat etmiş olup iktidarlarını uygulayabilmek için Le krallarının ismini kullanmak zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte, Le-Trinh diarşisi tarihinde yaklaşık 200 sene boyunca (1599'dan 1786'a kadar) Le kralları her zaman Trinh lordlarının kontrolü altına alınmışlardır. Le kralları, sözde devlet başkanı olarak saltanat sürmesine rağmen gerçekte hiçbir iktidarı yoktu. Onun aksine Trinh lordları hakikaten ülkenin hükümdarlarıdır. Trinh lordlarının iktidarı, bir Hollandalı tüccarın oğlu olan ve Tonkin'de yaşayan Samuel Baron'un 1685'te tamamladığı *A Description of the Kingdom of Tonqueen* başlıklı eserde şu şekilde tarif edilmiştir: “Gerçekte tüm yetki Lord'a aittir. Savaş veya barışa karar vermek, kendi kanununu yapmak veya iptal etmek, suçluları cezalandırmak veya af ilan etmek, yargıçları ve askerleri tayin etmek ve görevden almak, vergi tahsilatı emri vermek...Lordlar kendi takdirine göre karar verir. Çinli elçiler dışında diğer yabancı elçilerin hepsini Lord tayin eder. Lordun iktidarının yalnızca kraliyet ailesinin iktidarı olmadığı, aynı zamanda sonsuz ve mutlak olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Avrupalılar Lord'a “vrong” (kral) olarak hitap ederler ve gerçek Kral'a ise “hoàng đế” (imparator) olarak büyük ama önemsiz bir adla anılırlar. Lord ile en küçük şeyde bile karşı karşıya felaket getirir. Bundan dolayı, halklar gerçek Kral'a saygı duysalar bile, nihai güce sahip olduğu için her zaman gurur duyan Lord'dan korkuyorlar. Lordun köşkü muazzam ve görkemli, bir kraliyet sarayı gibidir. Lordun soyu da Lorluğun varisi olur, en büyük oğul babasının halefi olur”⁸².

Le-Trinh diarşisinin gelişim sürecinde dikkat çekici özelliklerden biri, Le krallarının imtiyazlarının düşüşü karşısında Trinh lordlarının iktidarının kapsamının sürekli artmasıdır. Trinh lordları, tüm halkın hükümdarı olarak “tông nôi ngoai” (tüm iç ve dış) meseleri yönetmişler ve halefleri, askeri kuvvetleri elinde tutmuş olup devlet yardımcıları olarak aday gösterilmişlerdir⁸³. Trinh lordlarının Tonkin'in sosyo-politik yaşamındaki etkisi ve belirleyici rolü o dönemde Tonkin'de bulunan Avrupalılar tarafından ele alınmıştır. Örneğin, Samuel Baron'un yazdıklarına göre: “Tonkin halkının bir sözü vardır: Binlerce kral olsa de ülke tehlikeye atılmaz, ama bir lord ölürse herkes endişelenir, insanlar huzursuz olur ve hükümet kargaşası olur”⁸⁴. 1627-1630 yılları arasında Tonkin'de yaşayan papaz Alexandre de Rhodes'e göre: “Lordun nüfuzu geniş ölçüdedir, Tonkin'de kral anlamına gelen Çince “vrong” kelimesi ile karşılanan unvan, lordlara verilerek Tonkin halkının Lordları kabul etmesini sağlamıştır. O dönemde saltanat süren kral da bunu kabul etti, sadece lord unvanını almasına izin vermekle kalmadı, aynı zamanda tüm mevkileri ve yetkileri elinde tutmasına izin verdi”⁸⁵. William Dampier'in ifadelerine göre: “Krallık, Choua unvanı taşıyan bu Tonkinli başkomutanının ve mirasçılarının gücüne tamamen girdi...Bütün hükümet ve askerlik, hazine, tüm barış veya savaş meselelerinin emri tamamen Choua'nın

⁸¹ Lê 1969, s. 165.

⁸² Baron 2019, s. 100-101.

⁸³ Antoshchenko 2002, s. 163.

⁸⁴ Baron 2019, s. 101.

⁸⁵ Rhodes 1994, s. 10.

kararındadır; tüm tercihler ve atamalar ondandır ve Boua'ya hizmet eden mensuplar, sadece onun etrafındaki Choua yerleri gibidir. Hayatları, malları ve mülkleri hakimiyetinde olduğu için hususlar üzerinde mutlak bir yetki ile büyük bir tiranlık yönetir”⁸⁶. Jérôme Richard'ın notlarına göre ise “Hükümet işleri, devlet ordusunun en yüksek komutanı olan ve kralı, hatta kralın tahtından indirmesini bile kontrol eden Tring'in yönetiminde yürütülmüştür. Tring ailesi, krallığın yalnızca bir meziyetli mensubu ve güvenilir bir bakanı olduğunu kanıtlaya da, saygı ve sadık perdesi ardından tüm ayrıcalıklara ve üstünlüğe sahip bir nüfuzda kabul edildi. Bir kral gibi, Tring'in de miras alma hakkı vardır”⁸⁷.

Le-Trinh dışişinin gelişim sürecinde de Le krallarının iktidarının kapsamı giderek azaltmıştır. Le krallarının Tonkin'in siyasi yaşamındaki nominal rolü de Tonkin'e gelen Avrupalılar tarafından dile getirilmiştir. Mesela Baron: “Le Kralının, Yasak Sarayına dışarıdan lordun gönderdiği hadim casuslar dışında başka kimse gelemez. Kral, genellikle “Tet” (Bayram)'larda olmak üzere yılda bir defadan fazla Yasak Sarayından dışarıya çıkmasına da izin verilmez. İşlerinin kalanını, kral sadece lordun istediği gibi onaylar ve resmi emirler yoluyla yapar”⁸⁸. William Dampier, Le krallarının rolünü şöyle anlatmıştır: “Boua, eskiden atalarının hakimleri oldukları iktidarın sadece gölgesine sahiptir. Boua, eşileri ve çocuklarıyla eski sarayda bir devletin esiri gibi hayatını yaşıyor. O, tüm Tonkinliler ve görünüşe göre Choua'lar tarafından büyük bir hürmetle karşılanıyor. Boua'nın kendisine hizmet eden sadece birkaç hizmetçisi bulunuyor, hiçbir bürokrat ona aranmıyor”⁸⁹. Jérôme Richard'a göre ise: “Tonkin'de Dova olarak bilinen ve bu unvanı benzersiz süs eşyaları olarak kullanan tek bir kral vardır. Tüm kanunlar kendi adına verilir ve her şeye hüküm yetkisi olan kişi olarak görülse de, gerçekte ise hükümete herhangi katılımı yoktur. Çin İmparatoru'nun Kral unvanını kabul ettiği tek kişi kraldır, ancak yöneten baş komutanının gücü hakkında hiçbir şey bilmemektedir”⁹⁰. Hatta, Le krallarının haleflerinin seçimi, aslında Trinh lordları tarafından kontrol edilmiştir. Papaz Alexandre de Rhodes bu konudan şu şekilde bahsetmiştir: “Yeni bir kralın tahta çıkması her zaman herkes tarafından bilinen en büyük kraliyet soyuna dayanmasına rağmen, bugün seçim roy du pays olarak denilen lordun mutlak kararına bağlıdır”⁹¹.

Diğer taraftan, Le-Trinh dışişisi süreci boyunca Le kralları çoğu kez iktidarı yeniden kazanmaya gayret etmişlerdi, ancak bu girişimler başarısız olmuştur. Örneğin, 1573 yılında Kral Le Anh Tong'un çabası; 1619'da Kral Le Kinh Tong'un çabası ve özellikle 1737 yılında Prens Le Duy Mat'ın mücadelesi gibi olaylar ortaya çıkmıştır. Bu olaylar, Le krallarının “quo” (sıfır) haline (yani Trinh Lordu'nun iktidara geldiği tarihten önce hal) geri dönme girişimlerini yansıtmıştır⁹². Başarısız olmasına rağmen Le

⁸⁶ Dampier 1906, s. 2-3.

⁸⁷ Jérôme 1811, ss. 745, 747.

⁸⁸ Baron 2019, s. 100.

⁸⁹ Dampier 1906, s. 2-3.

⁹⁰ Jérôme 1811, ss. 745-746.

⁹¹ Rhodes 1994, s. 9.

⁹² Antoshchenko 2002, s. 163.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşisi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

krallarının iktidarı geri alma girişimi, 1786 yılında Le-Trinh diarşisinin çöküşüne kadar sürmüştür.

Beşinci olarak, Le-Trinh diarşisi, bilhassa Trinh lordlarının divanındaki teşkilat orduların büyük rolü ile despot militarist biçimi yansıtmıştır⁹³. Aslında Le kralları tarafından verilen Trinh lordlarının unvanı, her zaman “Nguyên soái, Tổng quốc chính” (Müşîr veya Mareşal, Genel Ülke Naibi) ya da “Nguyên soái, Chương quốc chính” (Müşîr veya Mareşal, Ülkenin İdarecisi), yani ulusal kuvvetlerin başkomutanı ile ilişkilendirilmiştir. Trinh ailesinin “vương” unvanını miras aldıkları ve lord divanını kurdukları tarihten yıkıldıklarına kadar her Trinh Lordu bu unvanını taşımıştır. Örneğin: Trịn̄h Túng’un “Đô nguyên súy, tổng quốc chính” unvanı (1599 yılı); Trịn̄h Tráng’ın “Nguyên soái, thống quốc chính” unvanı (1623 yılı); Trịn̄h Tạc’ın “Nguyên soái, chương quốc chính” unvanı (1652 yılı); Trịn̄h Cãn ve Trịn̄h Cưng’un “Đãi nguyên soái, tổng quốc chính” unvanları (1684 ve 1714 yılları); Trịn̄h Giang’ın “Nguyên soái, thống quốc chính” unvanı (1730 yılı); Trịn̄h Doanh ve Trịn̄h Sâm’ın “Nguyên soái, tổng quốc chính” unvanları (1742 ve 1767 yılları)⁹⁴. Lord divanındaki teşkilatta bürokratik sınıf daha sonra güçlendirilmesine rağmen askeri sınıfın yine Trinh lordlarının iktidarını koruyan merkezi sınıf olduğu anlaşılmaktadır. Lord divanının militarist ilkesi ile Le kralları sarayının bürokratik ilkesi, Le-Trinh hükümetinin bürokratik-militarist özelliğini oluşturmıştır.

Son olarak, Le-Trinh diarşisinin ideolojik arka planına dair şunu söyleyebiliriz: bu özel siyasi teşkilat, 17.-18. asırlarda Dai Viet’teki siyasi idolojisinin farklılığını açıkça yansıtmıştır. Çin Könfüçyüsçülüğün derin etkisinden dolayı 1000 yıllık mutlak monarşi çağı boyunca (10. asırdan 19. asıra kadar) Vietnamlı hanedanlarının siyasi iktidarı her zaman merkezîyetçilik düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Kral makamının değiştirilmeyen bir ilke olarak tanınması ve mutlaklaştırılmasıyla ifade edilmiştir. Bu idoloji ile birlikte devlet içerisinde iktidar kavgası, yerel yöneticiler ve adem-i merkezîyetçilik düşüncesini ortadan kalkmıştır⁹⁵. Kraliyet tahtı benzersiz ve mutlak olarak tanımlanmış, bu nedenle koşullar ne olursa olsun, kral ailesi dışında kimseyle paylaşılmasına karar verilmiştir. Bu idoloji, “môt nước không thể có hai vua” (bir ülkenin iki kralı olamaz) kavramı olarak ortaya konulmuştur. Fakat, Le-Trinh diarşisi aslında bu temel kurumla çelişmiştir. Le-Trinh diarşisi, tahtı çökertmek için bir gaspçı tarafından uygulanan geçici bir teşkilat değildi, yaklaşık iki yüzyıllık var olan bir teşkilattı. Araştırmacılara göre Le-Trinh diarşisi, büyük ihtimalle Çin’deki İlkbahar ve Sonbahar dönemindeki öncel ve süzeren kuramından kaynaklanmıştır⁹⁶. Trinh lordlarının takip politikası, nesilden nesile varis olan Trinh soyunun oluşturduğu iktidar, tamamen süzeren temeline rastlanmıştır. Hegemonik kuramın yanı sıra “chính do phương bá” (iktidar süzerene ait) politikası, 17.-18. asırlarda Le-Trinh diarşisinin ana

⁹³ Lê 1969, s. 40 ve Antoshchenko 2002, s. 165.

⁹⁴ *ĐVSKTT*, B.k. XVII, vr. 72b; B.k. XVIII, vr. 22a-b; B.k. XVIII, vr. 43a-b. *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXXIV, vr. 18; Ch.b. XXXV, vr. 16; Ch.b. XXXVII, vr. 12; Ch.b. XXXIX, vr. 21; Ch.b. XLIII, vr. 3.

⁹⁵ Trần 2008b, s. 61.

⁹⁶ Lê 1969, s. 333-334.

ilkesi olarak kabul edilmiştir. Bu ahlak, halk tarafından “hoàng gia giữ uy phớc, vương phủ nảm binh quyèn” (kraliyet ailesi nimetleri tutar, lord divanı askeri iktidara sahiptir) şeklinde ifade edilmiştir⁹⁷.

Le Kralları ile Trinh Lordları Arasındaki İlişkiler

Kraliyet sarayı ile lord köşkü arasındaki ilişkiler, başka bir deyişle Le-Trinh diarşisinde Le kralları ile Trinh lordları arasındaki ilişkilerde çakışmalar söz konusudur. Bu ilişkiler, 16. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın sonuna kadar Dai Viet'in içtimai-siyasi durumu yansıtmıştır.

Birincisi, Le kralları ve Trinh lordları arasındaki ilişki, aynı siyasi sahnede bulunan iki farklı güç olmasına rağmen aralarında ortak yarar ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilişkide bir tarafta Le kralları, makamı en yüksek ancak gerçek gücü düşük, yalnızca nominal olan kimsedir; diğer tarafta Trinh lordları, makamı Le krallarına göre daha düşük olmasına rağmen, sadece ikinci yerinde, ancak gerçek gücü elinde tutmuş olup devletin tüm önemli meseleleri işletmiş ve yönetmiştir. Bu ilke “Vua trị vì, chúa nảm quyèn” (Kral saltanat sürer, Lord yönetir) olarak adlandırılır. Le kralları ve Trinh lordları arasındaki ilişki “gerekli-yeterli” bir ilişki haline gelmiştir. Trinh lordları, makamını yasallaştırmak için Le krallarına “ihtiyaç duymuşlar”, Le kralları tarafından verilen unvanını alıp hükümetini Le krallarının yerine yönetmiş, Le Hanedanlığı'nın geri getirmeye yardım etmek için naip olmuştur. Aksine, giderek boş kalan ve zayıflaşan Le krallarının saltanat sürmeye devam edebilmesi için Trinh lordlarının varlığı “yeterli” bir faktör haline gelmiştir. Bu ilişki, bir halk sözünde olduğu gibi “Le var olur, Trinh ayakta kalır. Le yok olur, Trinh kaybeder” gitgide daha ayrılmaz hale gelmiştir. Demek ki, Le kralları ayakta kaldığında yine de Trinh lordları olacaktı, ancak Le krallarının saltanatı kaybolduğunda Trinh lordlarının iktidarının da herhangi bir geçerliliği kalmayacaktı. Nominal olarak, Le kralları Le-Trinh diarşisinin merkezinde yer alıp devletin başkanı olarak her zaman en üst makamını elinde tutmuşlardır. Trinh lordları ise Le krallarının yardımcıları ve yöneticileridir, ancak gerçekte tam bir güce sahip olmuşlardır. Le kralları ve Trinh lordları arasındaki ilişki “kraliyet ailesi nimetleri tutar, lord divanı askeri iktidara sahiptir” ilkesi üzerinde kurulmuştur.

Dahası, o zamandaki muhalif siyasi güçlerle mücadelelerde Trinh lordları yönetim sahibiyken, hâlâ bir destek olarak Le krallarının itibarına ihtiyaç duymuştur. “Phò Le” (Le'yi korumak için) savsözü altında Trinh lordları, 16.-17. asırlarda Mac Hanedanlığı'na ve ardından 17.-18. asırlarda Nguyen yönetici klanına karşı savaşlar yapmışlardır⁹⁸. Trinh lordları hatta, Mac'ların Le Hanedanlığı'nı devirirken aldıkları feci dersi de görmüşler, bu yüzden arzularını gerçekleştirmek ve iktidara gelmek için “phò Le” siyaset sahnesine girmişlerdir. Demek ki Trinh lordları, Le krallarını devirmeyip yerini almamışlar, aksine kendileri makamını korumak ve devleti yönetmek amacıyla Le krallarının üstünlüğüne bağlanmaya devam etmek zorunda kalmışlardır⁹⁹.

⁹⁷ Lê 1969, s. 361.

⁹⁸ Antoshchenko 2002, s. 165.

⁹⁹ Nguyễn 2006, s. 218.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

Samuel Baron, Trinh lordlarının Le krallarını devirmeyip yerine tahtına çıkmadığı sebepleri şöyle açıklamıştır: “Lord, iktidarı sevmediğinden ya da yasaya saygı duyduğundan değil iki neden ötürü Le tahtına çıkmamanın daha iyi olduğunu düşünüyordu: birincisi, tahta çıkarsa uygunsuz görülecek ve tüm halk tarafından nefret edilecekti, özellikle de Trinh ailesine karşı karşıya gelmek için meşru bir sebebe sahip olan Nguyen ailesi tarafından saldırılara uğrayacaktı. İkincisi, Lord, Le'nin soyundan olmayan birinin tahta geçtiğini öğrendiğinde Çin Hükümdarının ona karşı çıkacağını biliyorlardı. Öyleyse, Kral'dan tahtı almak kendisine büyük bir zarar vermek ve kendisini yok etmek demektir. Dolayısıyla, en güvenli yol, Le Kralının ailesinden birini yalnızca nominal olarak kral yapmak ve devletteki tüm iktidarı kendi elinde tutmaktır”¹⁰⁰. Le kralları ile iktidarı sayesinde Trinh lordları 1545'ten 1786'ya kadar yani iki buçuk asır boyunca gerçek iktidarı sürdürebilmişlerdir. Vietnam tarihinde bu kadar uzun müddette yaşayan ve gerçek iktidara sahip olan hiçbir siyasi varlık olmamıştır.

İkincisi, Trinh lordları ile ilişkilerinde Le kralları, Trinh lordlarının naip, kral yardımcısı, genel vali veya “ngoại thích” (kralın konsort soyundan gelen bir üye) gibi unvanlarla varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Özellikle, kralın konsort soyu ilişkisi, esas olarak Trinh lordları soyu ile Le kralları ailesi arasındaki evlilik yoluyla kurulmuştur. Buna göre, Le kralları çok sık Trinh lordlarının kızları veya kız kardeşleriyle evlenmişler ve bu nedenle Trinh lordları doğal olarak Le krallarının kayınpederi veya kayınbiraderi haline gelmiştir. Trinh lordlarının, kızlarını veya kız kardeşlerini Le Kralı ile evlendirmesi (bazen zorla evlendirilmektedir), Le Kralı ailesi ve Trinh Lordu ailesinin iki farklı ziyade yakın akraba olmasına yol açmıştır. Böylece, Le Kralı soyunun bir üyesi olarak Le krallarının yerini alıp işlerine karar vermeye sahip olan Trinh lordlarının rölü yasallaşmıştır: “Bundan böyle Le Kralı ve Trinh Lordu bir aileydi. Onlar yakındılar, sonra daha da yakınlaştılar. Le Kralının ailesi-imparatorlar, Trinh Lordunun ailesi-hükümdarlar. Nesilden nesile tahta geçerler”¹⁰¹. Le kralları ile aile ilişkisinin kuruluşu, Trinh lordlarının makamını ve meşruyetini güçlendirmeye yardımcı olarak büyük bir etki yaratmıştır. Bu yolla Trinh lordları, kralın itibarına el koyma yerine haklı olarak Le krallarının işlerini yönetebilmişlerdir. Aslında, Le-Trinh döneminde birçok Le Kralı, Trinh lordlarının kızları veya kız kardeşiyle evlenmiş (yada evlenmeye zorlanmışlardır). Örneğin: Kral Le Kinh Tong, Lord Trinh Tung'un ikinci kızı olan Trinh Thi Ngoc Trinh ile evlenmiştir. Trinh Thi Ngoc Trinh gelecek kral olan Le Than Tong'u doğurarak konsort kraliçe olmuştur¹⁰². Böylece Trinh Tung, Kral Le Kinh Tong'un kayınpederi ve Kral Le Than Tong'un büyükbabası haline gelmiştir. Kral Le Than Tong ise, 1630 yılında Lord Trinh Trang'ın kızı, ayrıca Lord Trinh Tac'ın kız kardeşi olan Trinh Thi Ngoc Hanh (Ngoc Truc olarak da bilinir) ile evlenerek onu konsort kraliçe olarak tayin etmiştir¹⁰³. 1665 yılında Kral Le Huyen Tong, Trinh Tac'ın

¹⁰⁰ Baron 2019, s. 99-100.

¹⁰¹ Antoshchenko 2002, s. 164.

¹⁰² ĐVSKTT, B.k. XIX, vr. 6a.

¹⁰³ ĐVSKTT, B.k. XVIII, vr. 27a. KĐVSTGCM, Ch.b. XXXI, vr. 25.

kızı olan Trinh Thi Ngoc Ang ile evlenerek konsort kraliçe olarak tayin edilmiştir¹⁰⁴. Kral Le Gia Tong ise, Trinh Tac'ın karısı Trinh Thi Ngoc Lung tarafından büyütüldüğü için tahta çıktığında “Quốc thái mẫu” (ana kraliçe gibi) unvanıyla taçlandırmıştır¹⁰⁵. Trinh Thi Ngoc Lung, Trinh Tac'ın ana konsort (princess consort) olduğu için bu tayinde Le Kralı'nın Trinh Lordu'nun oğlu gibi davranılmıştır. Kral Le Du Tong döneminde, Lord Trinh Cuong'un kızı Trinh Thi Ngoc Trang, Le Kralı ile evlenerek veliaht prens Le Duy Phuong'u doğurmuştur. 1729'da Kral Le Du Tong tahttan feragat ederek tahtı, Trinh Cuong'un torunu olan veliaht prens Le Duy Phuong'a vermiştir¹⁰⁶. Ancak daha sonra Le Duy Phuong, dayısı olan Lord Trinh Giang tarafından tahttan indirilmiş ve öldürülmüştür¹⁰⁷.

Görüldüğü kadarıyla, Trinh lordları, evlilik yoluyla giderek Le krallarının anne tarafı olarak kabul edilen kraliyet ailesinin üyeleri haline gelmişlerdir. Bu sayede Trinh lordlarının iktidarı güçlenmiştir. Trinh lordlarının Le kralları üzerindeki yetkisi sürekli artmıştır. 1664 yılında Le Kralı, Trinh Lordu'nun kraliyet sarayına girirken secde etmeden gelmesine, layihada ismini koymak zorunda kalmamasına, aynı zamanda sarayda kralın solunda oturmasına izin vermiştir¹⁰⁸. 1673'te Trinh Lordu, lord divanı tarafından verilecek olan kararların “emirler” olarak adlandırılmasını emretmiştir. Bürokratlar ve vekillerin lord divanına girmeleri “nhập các” (köşke girme) olarak adlandırılmıştır¹⁰⁹. Ayrıca Le kralları ve Trinh lordları iki farklı soydan gelmelerine rağmen Le krallarının Trinh lordlarına “vương” unvanını vermesi ve bu unvanın varis olmaya izin vermesi, Le krallarının aynı kraliyet ailesinde olarak Trinh lordlarının makamını tanıdığını göstermiştir. Trinh Lordu'nun halefine, Le Kralı'nın halefi olan “Thái tử” (veliaht prens) gibi “Thế tử” (muhtemel varis); Trinh Lordu'nun kızına ise Le Kralı'nın kızı “Công chúa” (kraliyet prensesi) gibi “Quận chúa” (prens) unvanlarını tayin edilmiştir.

Üçüncüsü, Le kralları ile Trinh lordları arasındaki ilişkilerde Trinh lordlarının yetkileri Le krallarını yetkilerinden üstün olmasına rağmen, Trinh lordları her zaman Le krallarının üstünlüğünü ve meşruiyetini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Kendilerini yalnızca Le krallarının yardımcısı olarak görmüşlerdir. Buna rağmen Trinh lordları siyasi hal veya hedeflere bağlı olarak Le krallarını tahttan indirilebilmiş olup kralların kaderine karar verebilmişlerdir. Ancak bu darbe eylemlerinden hemen sonra, makamını korumak ve Lord divanının güvenliğine yönetmek için, Trinh lordları kendilerini Le krallarına sadık hizmetkarlar olarak göstermek zorunda kalmışlardır¹¹⁰. Bu özellik, Le kralları tarafından Trinh lordlarına verilen fermanlarda yer almıştır. Genelde Trinh lordlarına verilen fermanlarda Trinh lordlarının hizmetkarlığı vurgulanmış ve Le krallarına ve kraliyet sarayına hizmet etmesi gerektiği öğütlenmiştir. Bu fermanlar

¹⁰⁴ *DVSKTT*, B.k. XIX, vr. 12b. *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXXIII, vr. 18.

¹⁰⁵ *DVSKTT*, B.k. XIX, vr. 30b.

¹⁰⁶ *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXXVII, vr. 8.

¹⁰⁷ *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXXVII, vr. 25.

¹⁰⁸ *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXXIII, vr. 9.

¹⁰⁹ *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXXIII, vr. 36.

¹¹⁰ Nguyễn 2006, s. 212.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

genellikle üç bölümden oluşmaktadır: ilk bölüm Le krallarının atalarının erdemlerini ve ilk Trinh lordlarının Le Hanedanlığı'nın yeniden kuruluşuna yönelik faziletlerini övmüştür; ikinci bölüm yeni halefin niteliklerini vurgulamıştır; üçüncü bölüm ise saltanata çıkan yeni lordun makamın ve görevin hakkını vermesini öğütlemiştir¹¹¹. Fermanlarda, Trinh lordlarının rolü ve faziletinin Le kralları ile kıyaslanamayacağı, bu kıyasın cennet ile yeryüzünün kıyaslanması gibi olduğu yazılmıştır. Buna göre Trinh lordlarının sadece tüm bürokratların başı, naip veya çok yüksek bir rütbede lord seviyesinde olduğu aktarılmıştır. Fermanlarda “ümit et”, “hadî”, “saygıyla takip et” gibi ifadeler ve kullanılan üslup-dil, kral-lord, kral-vekil arasındaki ilişkiyi açıkça göstermiştir. Birkaç örnek olarak, 1599 yılında Trinh Tung'a verilen fermanla şöyle yazılmıştır: “*Görevin konusunda dikkatli olmanızı umuyorum, her zaman kraliyet sarayını koruyun, faziletini düzeltin, sonsuza dek kralın meşruiyetini yararlanın. Lord! Saygıyla takip edin*”¹¹². 1629 yılında Trinh Trang'a verilen fermanla ise: “*Lord! Doğruluğunu alın, doğrudan yardım olun, Tanrı bereketi verilsin, faziletleri geliştirin, halkları koruyun, lordun karması daha da uzundur. Lütfen saygıyla takip edin!*”¹¹³. 1652 senesinde Trinh Tac'a verilen fermanla da benzer şekilde yazılmıştır: “*Umarım: Minnettar olursunuz, sizin hakkınızı saygıyla tutun. Sadık olanlarınız tek doğru yolu tutmaya çalışın. Tho khang (beş nimet) ihtiva eder, lordun makamı yüz bin yıla kadar uzundur. Kraliyet ailesinin uzun müddet sürdürmesine yardımcı olun, devleti çok güzel tutun. Lord, saygıyla takip edin!*”¹¹⁴.

Açıkça görülüyor ki, fermanlarda kullanılan ifadeler, gerek Trinh lordlarının kralın bir kulu olarak makamını korunmasını gerekse kraliyet ailesine olası siyasi hırslara kapılmamasını hatırlatmıştır. Fermanlarda bahsi geçen olası siyasi entrikalar, Trinh lordlarının Le Hanedanlığı'nın tahtına el koymasındır. Fakat böyle durumlarda Trinh lordlarının, Le Hanedanlığı'nın tamamen güçsüzlüğü bilinirken bile bu entrikayı gerçekleştirme denemesi asla olmamıştır.

Le kralları ve Trinh lordları arasındaki sözde ilişki hâlâ kral-nedim yani hükümdar-onun maiyetinde saray mensubu olarak belirli bir sınırdaki kalmıştır. Kralın gücünü geçmelerine ve tüm gerçek iktidar elinde tutmalarına rağmen çoğu zamanlar Trinh lordları, Le krallarına saygılarını göstermişlerdir. Özellikle diplomatik törenlerde veya çok sayıda halkların katılımı gibi ulusal törenlerde, Trinh lordları her zaman, Le krallarına sadık olarak, ona gönülden yardım eden kralın bir kulu olduğunu göstermiştir. Samuel Baron, Trinh lordlarının iktidarları Le krallarını geçmesine rağmen yine de devlet kanunlarına saygı duyması gerektiğini incelemiştir: “*Lordun iktidarı, Doğu'daki diğer krallar kadar büyüktür: mutlak rejimdir. Ancak, Trinh Lordu diğer birçok zorba kadar merhametsiz değildir. Tonkin'de herkes tarafından saygı duyulan uzun süredir devam eden kanun ve geleneklere sahip olduğundan, Lord da bu kanuna göre eylemlerine bağlıdır*”¹¹⁵. Örneğin, kıyafet açısından Trinh lordlarının sadece “tử bào”

¹¹¹ Nguyễn 2006, s. 213.

¹¹² *ĐVSKTT*, B.k. XVII, vr. 73a.

¹¹³ *ĐVSKTT*, B.k. XVIII, vr. 26b.

¹¹⁴ *ĐVSKTT*, B.k. XVIII, vr. 44a.

¹¹⁵ Baron 2019, s. 115.

denilen mor elbise kullanılmasına izin verilmiş, Le kralları için kullanılan “hoàng bào” (kraliyet elbisesi) denilen sarı elbise kullanılmamıştır¹¹⁶. İlkbaharın başlarında yalnız Le Kralı için düzenlenen “Nam Giao” (Cennet Tapınma) töreninde 1724 yılında Le Kralı’nın töreni gerçekleştirmediğinde Trinh Lordu yine de Le Kralı’nın adına vekil yerinde tapınmış, Le Kralı için ayrılmış olan ana sırada tapınmamıştır¹¹⁷. Alexandre de Rhodes’in açıklamasına göre “Lê Tịch điền” (Toprağı sabanla sürme töreni) sırasında Trinh Lordu “ülkeyi hükmeden baş general, kralın bir yardımcısı gibi asillerin arkasından gidip sarı küçük bir tahtrevanda oturdu... Tüm tebaası üzerinde tam yetkiye ve üstünlüğe sahip olan ülkenin hükümdarı olarak Lord, Kral’a tapınmak için yere eğilerek ilk öne çıkan kişidir”¹¹⁸. Trinh lordları, yerlerine halefleri geçeceğinde bir tutanak ile Le Kralı’na bilgi vererek Kral’dan ferman almak zorundadır. Lordun halefi, Le Kralı’nın verdiği altınla süslenmiş fermanı, elbisesi ve mücevher kemerini teslim almak için Kral’a diz çökmüştür. Resmi tahta çıkınca yeni lord, ayrıca kraliyet sarayında Le kralları tarafından tayin edilmeli ve Le Kralı’nın verdiği fermanı almak için diz çökmelidir¹¹⁹.

Öyle ki, Le kralları ve Trinh lordları arasındaki makam ve unvan, sürekli olarak belli bir hiyerarşi bulunmuştur. Trinh lordları, bazı Le Krallarının kaderine karar verebilecek güçte oldukları halde Le Hanedanlığı’nın varlığına karar verememişlerdir. Demek ki, Trinh lordları asla Le Hanedanlığı’nın tahtına el koymayıp kral olamamışlardır. Le Hanedanlığı’nın makamı yine benzersiz, yasal ve dokunulmaz idi. Le krallarının meşruiyeti, Tonkin halkı ve Çin Hükümeti tarafından tanınmıştır. Trinh lordlarının hanedanı ele geçirme entrikası ütopik idi ve hem halk hem de Çin Hükümeti bunun gerçekleşmesine izin vermemiştir.

Sonuç

Anlaşıldığı kadarıyla, Tonkin’deki Le-Trinh hükümetinin diarşi sistemi, 17.-18. asırlarda Vietnam tarihinde belirgin bir olgudur. Çalışma boyunca incelenen hususlara göre Le-Trinh diarşisinin altı özelliği söz konusudur: Birincisi, Le-Trinh diarşisi, ikili yönetim sisteminin en tipik şeklidir. İkincisi, Le-Trinh diarşisi, 17. ve 18. asırlarda Tonkin’deki iktidar ortaklığını yansıtmıştır. Üçüncüsü, Le-Trinh diarşisinde iktidarın sorumlulukları paylaşılmaktaydı. Dördüncüsü, Le-Trinh diarşisi, Le krallarının imparatorluk yetkisi ile lordluğa yetki vermesi ve Trinh lordlarının Le krallarına yardımcı olduklarını göstermiştir. Beşincisi, Le-Trinh diarşisi, bilhassa Trinh lordlarının divanının belirlediği teşkilat yapısı, orduların büyük rolü ile despot militarist yönetim biçimini yansıtmıştır. Neticesi, Le-Trinh diarşisinin ideolojisinin, hegemonik kuramın yanı sıra iktidar süzerene ait olan politikadan kaynaklandığını göstermiştir.

Le-Trinh diarşisinde Le kralları ile Trinh lordları arasındaki ilişkilerde ise bazı özellikler dikkat çekicidir: İlk olarak, Le kralları ve Trinh lordları arasındaki ilişki, aynı siyasi sahnede bulunan iki farklı güç olmasına rağmen aralarında ortak yarar ilişkisi

¹¹⁶ Lê 1969, s. 287.

¹¹⁷ *KĐVSTGCM*, Ch.b. XXXVI, vr. 13.

¹¹⁸ Rhodes 1994, s. 8.

¹¹⁹ Lê 1969, s. 203.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

çerçevesinde hareket ettikleri; İkinci olarak, Trinh lordları ile ilişkilerinde Le krallarının, Trinh lordlarının naip, kral yardımcısı veya genel vali gibi unvanlarla varlığını kabul etmek zorunda kaldıkları; Üçüncü olarak, yine bu ilişkilerde Trinh lordlarının yetkilerinin Le krallarını yetkilerinden üstün olmasına rağmen, Trinh lordlarının her zaman Le krallarının üstünlüğünü ve meşruiyetini kabul etmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Kısaca, Le-Trinh diarşisinin kuruluşu ve iki yüzyıl boyunca sürmesi birçok önemli tarihsel sonuç bırakmıştır. Öncelikle Güney-Kuzey Hanedanları arasında iç savaşı ve hemen ardından Trinh-Nguyen iç savaşı, bilhassa Tonkin-Koşinşin bölünüşü gibi kargaşa durumu ve ülkenin bölünmesine neden olmuştur. Aynı zamanda, Trinh lordlarının hegemonik ideolojisi ve meşruluk endişesi nedeniyle Le-Trinh döneminde Tonkin toplumunda sık sık hükümete karşı isyanlar yaşanmıştır¹²⁰. 18. yüzyılın ortasından itibaren Le-Trinh Hükümeti krize girmiş olup 1786 yılına gelince kadar Trinh Lordu, Tay Son İsyanı tarafından devirilmiştir. “Le var olur, Trinh ayakta kalır. Le yok olur, Trinh kaybeder” sözü gibi Le Kralı de yalnızca iki sene içinde ayakta kalabilmiş olup, ardından 1788 yılında yok olmuştur. Le-Trinh hükümetinin yerini daha sonra 1802 yılında Vietnam tarihinde en son hanedan olarak bilinen Nguyen Hanedanı tarafından kurulan daha yüksek seviyede merkeziyetçilik anlayışını benimsemiş bir siyasi sistem almıştır.

¹²⁰ Trần 2008b, s. 63.

KAYNAKLAR

a. Kaynak Eserler

- Anonim, 1841 Anonim, *Lê triều quan chế (Le Hanedanı'nın Bürokrasisi)*, A.51.
- Phan, 1821 Huy Chú Phan, *Lịch triều hiến chương loại chí (Ardışık Hanedanlar Kurumlarının Kategorize Edilmiş Kayıtları)*.
- KĐVSTGCM, 1884 Quốc sử quán triều Nguyễn, *Khâm định Việt sử Thông giám Cương mục* (Nguyen Hanedanı'nın Vakanüvislik Bürosu, *Viet Tarihi'nin Tertip ve Tefsir Edilmiş Metinleri*).
- ĐVSKTT, 1697 Sử quán triều Lê, *Đại Việt Sử ký Toàn thư* (Le Hanedanı'nın Vakanüvislik Bürosu, *Dai Viet Krallığı'nın Tamamlanmış Yıllıkları*).

b. Seyahatnâmeler

- Baron 1732 Samuel Baron, "A Description of the Kingdom of Tonqueen", *A Collection of Voyages and Travels*, Vol. VI, ed. John Churchill, London, s. 1-40.
- Baron 2019 Samuel Baron, *Mô tả vương quốc Đàng Ngoài (Tonkin Krallığı Üzerine Tarifler)*, çev. Hoàng Anh Tuấn, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội.
- Dampier 1906 William Dampier, *Dampier's Voyages, Vol. II*, E. Grant Richards, London.
- Jérôme 1811 Richard Jérôme, "History of Tonquin", *A General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels in All Parts of the World*, Vol. IX, ed. John Pinkerton, London, s. 708-771.
- Rhodes 1994 Alexandre de Rhodes, *Lịch sử vương quốc Đàng Ngoài (Tonkin Krallığı'nın Tarihi)*, çev. Hồng Nhuệ Nguyễn Khắc Xuyên, Ủy ban đoàn kết Công giáo, Tp. Hồ Chí Minh.
- Tavernier 2011 Jean Bapstiste Tavernier, *Tập du kí mới và kì thú về vương quốc Đàng Ngoài (Tonkin Krallığı Seyahatnâmesi)*, çev. Lê Tư Lành - Nguyễn Thừa Hỷ, Nxb. Thế giới, Hà Nội.

c. Telif Eserler

- Antoshchenko 2002 Vladimir Antoshchenko, "The Trinh Ruling Family in Vietnam in the 16th-18th Centuries", *Asian and African Studies*, Vol. 11, No. 2, 161-168.
- Dror ve Taylor 2006 Olga Dror - K. W. Taylor (eds.), *Views of Seventeenth-Century Vietnam: Christoforo Borri on Cochinchina and Samuel Baron on Tonkin*, Southeast Asia Program Publications, New York.

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

- Dutton ve diğerleri 2012 George E. Dutton - Jayne S. Werner - John K. Whitmore (eds.), *Sources of Vietnamese Tradition*, Columbia University Press, New York.
- Hoàng 1966 Xuân Hãn Hoàng, “Gốc tích các chúa Trịnh và một bức thư Nôm của Trịnh Kiểm” (Trinh Lordlarının Kökeni ve Lord Trinh Kiem'in Bir Mektubu), *Sử Địa*, Số 4, 3-26.
- Kim 2012 Jinwung Kim, *A History of Korea: From “Land of the Morning Calm” to States in Conflict*, Indiana University Press, Bloomington.
- Lê 1969 Kim Ngân Lê, *Lưỡng đầu chế tại Việt Nam dưới thời Lê Trung hưng (1599-1786) (Le Hanedanı'nın Rönesansı Döneminde Diarşi Sistemi (1599-1786))*, Viện Đại học Sài Gòn, Sài Gòn.
- Lê 1998 Văn Quang Lê, *Lịch sử Nhật Bản (Japonya Tarihi)*, Tủ sách Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Tp. Hồ Chí Minh.
- Mason ve Caiger 2004 R.H.P. Mason - J.G. Caiger, *Lịch sử Nhật Bản (Japonya Tarihi)*, çev. Nguyễn Văn Sỹ, Nxb. Lao Động, Hà Nội.
- Nguyễn 2006 Văn Kim Nguyễn, “Về cơ chế hai chính quyền cùng song song tồn tại trong lịch sử Việt Nam và Nhật Bản” (Vietnam ve Japon Tarihinde Yaşayan Diarşi Sistemine Dair İnceleme), *Một số chuyên đề lịch sử thế giới*, ed. Vũ Dương Ninh, Nxb. ĐHQG Hà Nội, Hà Nội, 205-224.
- Nguyễn 2010 Thừa Hỷ Nguyễn (haz.), *Tư liệu văn hiến Thăng Long-Hà Nội, Tuyển tập tư liệu Phương Tây (Thang Long-Hà Nội'nin Tarihî Kaynakları: Seçmeli Batı Kaynakları)*, Nxb. Hà Nội, Hà Nội.
- Peterson 2010 Mark Peterson, *A Brief History of Korea*, Facts On File, New York.
- Seth 2020 Michael J. Seth, *A Concise History of Korea: From Antiquity to the Present*, Rowman & Littlefield, Lanham.
- Trần 2004 Thị Vinh Trần, “Thế chế chính quyền nhà nước thời Lê-Trịnh sản phẩm đặc biệt của lịch sử Việt Nam thế kỉ XVI - XVIII” (Le-Trinh Döneminde Yönetim Sistemi: XVI-XVIII. Yüzyıllarda Vietnam Tarihinin Özel Bir Olgusu), *Nghiên cứu Lịch sử*, số 332 (01), 21-30.
- Trần 2008a Ngọc Vương Trần, “Lưỡng đầu chế thời Lê-Trịnh và những hệ quả lịch sử của nó” (Le-Trinh Döneminde Diarşi ve Tarihî Önemi), *Triết học* số 208, (09), 67-74.
- Trần 2008b Ngọc Vương Trần, “Lưỡng đầu chế thời Lê-Trịnh và những hệ quả lịch sử của nó” (Le-Trinh Döneminde Diarşi ve Tarihî Önemi), *Triết học* số 209 (10), 54-63.
- Viện Sử học 2017a Viện Sử học, *Lịch sử Việt Nam, Tập 3 (Vietnam Tarihi, Cilt 3)*, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội.
- Viện Sử học 2017b Viện Sử học, *Lịch sử Việt Nam, Tập 4 (Vietnam Tarihi, Cilt 4)*, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội.

SUMMARY

In the political history of the world, two principal political systems are centralization and decentralization. Additionally, many different modes of political systems as the co-regency and the co-ruler occurred. They represented the features of transforming political systems. This form of the political system is known as a diarchy that exists two rulers co-ruled in the same territory simultaneously.

Diarchy is a political system that has existed since ancient times. It was first occurred in the city-state of Sparta (Greece) from the 9th century to the 3rd century B.C., and later as the consul form in the Roman Empire. In some Eastern countries such as Korea and Japan in specific periods of history, some types of diarchy systems with two rulers have also occurred.

In Vietnam, the central authority trend has played a key role in almost period of this nation's history. But, in some cases, because the political context changed and mixed, some co-regency systems similar to the diarchy system appeared in Vietnamese history.

The first known example was the government established by two sisters Trung Truc and Trung Nhi, who became famous as "Hai Ba Trung" (Two Trung Ladies), after taking independence from the Han Dynasty of China in 40. Ten centuries later, in the period of the Ngo Dynasty (939-965), a co-government led by two brothers Ngo Xuong Ngap and Ngo Xuong Van, who was known as "Hau Ngo Vuong" (Later Ngo Kings) emerged. Moreover, during the Tran Dynasty (1226-1400), a particular co-regency was established. This system was known as the "Thai Thuong Hoang" (Retired or Great Emperor) regime, in which retired kings continued to appoint their successor kings. In short, these examples indicate that many co-rulership systems have appeared in Vietnamese history, but the structures and natures of these systems were different in many aspects.

Since the establishment of the lord committee in 1599, the Le-Trinh state organization started to change many principal features. The Le-Trinh regime was the most typical manifestation of the diarchy system in Vietnamese history as of its establishment. The establishment of the Le-Trinh government was the consequence of a complex political process in Vietnam, the land known as Dai Viet in the 16th century. With the appearance of the lord committee besides the royal court, the political power of the Le-Trinh state increasingly acquired by the committee of the Trinh Lords, the royal court of the Le Kings became only a nominal institution. While the Le Kings were still called kings, the rulers of the Trinh family were called Lord (regent). After these transforms, Trinh Lords became the real rulers of the Le-Trinh state. On the other hand, the kings of the Le Dynasty hold only a nominal title and mostly lost their power. They were completely supervised by the Trinh Lords.

According to the state organization in the royal court of the Le Kings and the committee of the Trinh Lords, some of the following features of the diarchy system in the Le-Trinh period observed:

Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

Firstly, the Le-Trinh diarchy is the most typical form of the dualistic political system. The Le-Trinh state formed as a dual government and existed two administration systems of the two different points. These two systems of the Le-Trinh state originated from two lineages and political powers: the Le Kings on the one side, and the Trinh Lords on the other side. Although it was a despotic state, the Le-Trinh diarchy belongs to neither the mode of centralized political system known in the Eastern countries nor a political system similar to the decentralization in Europe in the Middle Age.

Secondly, the Le-Trinh diarchy reflected the corporation power in Tonkin (Vietnam) in the 17th-18th centuries. However, the corporations of the power existed only in name, and the authority was almost compromised. The kings of the Le Dynasty, who had no power, properly excepted the edicts and decrees which were already decided by the Trinh Lords.

Thirdly, the responsibilities of power were shared in the Le-Trinh diarchy. In the state organization of the Le-Trinh diarchy, the Le Kings were deprived of power despite maintaining the supreme throne, while the Trinh Lords were inferior to the Le Kings but were the real rulers. In the Le-Trinh diarchy, rulership was separated into two areas: theocracy or ritual belonging to the right of the Le Kings; but the real power belonging to the domination of the Trinh Lords.

Fourthly, the Le-Trinh diarchy represented the empowerment of the Le Kings to the lordship and the assistance of the Trinh Lords to the kingship. The power of the Trinh Lords originated from the kings of the Le Dynasty. Although the Trinh Lords took all authority, they supposedly still obeyed the legitimacy of the Le Kings as loyal servants of the Le Dynasty and had to use the title of the Le Kings to practice their power.

Fifthly, the Le-Trinh diarchy reflected the despotic and militaristic feature, especially with the key role of the military class in the committee of the Trinh Lords. The title of the Trinh Lords, given by the Le Kings, has always been “*Nguyễn soái, Tổng quốc chính*” (Marshal, Administrator of the State), that means the commander in chief of the national forces.

The last, regarding the ideological background of the Le-Trinh diarchy, this particular political system reflected the difference of the political ideology of Dai Viet (Vietnam) in the 17th-18th centuries. The policy of the Trinh Lords, which is the power taken by the Trinh family to succeed from generation to generation, originated from hegemonic theory. The principal principle of the Le-Trinh diarchy in the 17th-18th centuries almost accepted the hegemonic theory, as well as the policy of “*chính do phương bá*” (power belongs to the suzerain).

The relations between the Le Kings and the Trinh Lords, or the relations between the royal court and the lord committee in the Le-Trinh diarchy reflected the social and political situation of Dai Viet from the end of the 16th century to the end of the 18th century. Firstly, the relationship between the Le Kings and the Trinh Lords was a symbiotic relationship between two different powers in the same political background. Secondly, in the relations with the Trinh Lords, the Le Kings had to acknowledge the existence of the Trinh Lords with their roles such as regent or viceroy. Thirdly, even

though the power of the Trinh Lords was superior to the authority of the kings, in the relations with the Le Kings, the Trinh Lords ever had to acknowledge the supremacy and legitimacy of the Le Kings.

EKLER

Ek 1

Le-Trinh Döneminde Saltanat Süren Le Kralları ve Trinh Lordları Listesi

Le Kralları Listesi (1533-1788)		Trinh Lordları Listesi (1545-1786)	
1	Lê Trang Tông (1533-1548)	1	Trịnh Kiêm (1545-1569)
2	Lê Trung Tông (1548-1556)		
3	Lê Anh Tông (1556-1573)		
4	Lê Thế Tông (1573-1599)	2	Trịnh Tùng (1570-1623)
5	Lê Kính Tông (1599-1619)		
6	Lê Thần Tông (1619-1643) (1. defa)	3	Trịnh Tráng (1623-1657)
7	Lê Chân Tông (1643-1649)		
6	Lê Thần Tông (1649-1662) (2. defa)		
8	Lê Huyền Tông (1662-1671)	4	Trịnh Tạc (1657-1682)
9	Lê Gia Tông (1671-1675)		
10	Lê Hy Tông (1675-1705)	5	Trịnh Căn (1682-1709)
11	Lê Dụ Tông (1705-1729)	6	Trịnh Cương (1709-1729)
12	Lê Đế Duy Phường (1729-1732)	7	Trịnh Giang (1729-1740)
13	Lê Thuần Tông (1732-1735)		
14	Lê Ý Tông (1735-1740)		
15	Lê Hiến Tông (1740-1786)	8	Trịnh Doanh (1740-1767)
		9	Trịnh Sâm (1767-1782)
		10	Trịnh Cán (1782)
		11	Trịnh Khải (1782-1786)
16	Lê Chiêu Thống (1786-1788)		

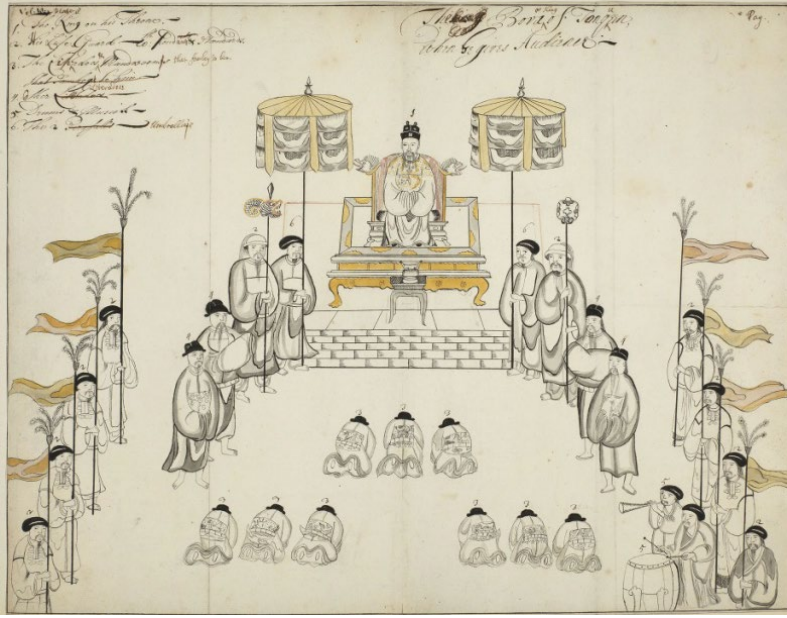
Kaynak: Lê Kim Ngân, *Lưỡng đầu chế tại Việt Nam dưới thời Lê Trung hưng (1599-1786)*, Viện Đại học Sài Gòn, Sài Gòn 1969, s. 93-94.

Viện Sử học, *Lịch sử Việt Nam*, Tập IV, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội 2017, s. 589-591.

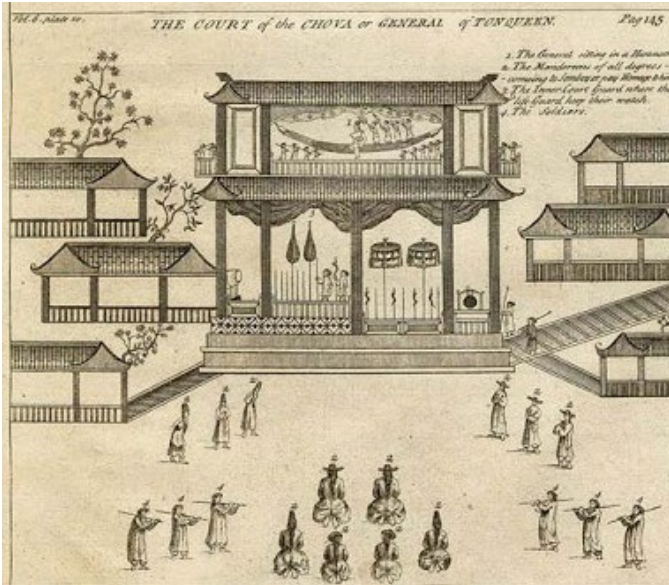
Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

Ek 2

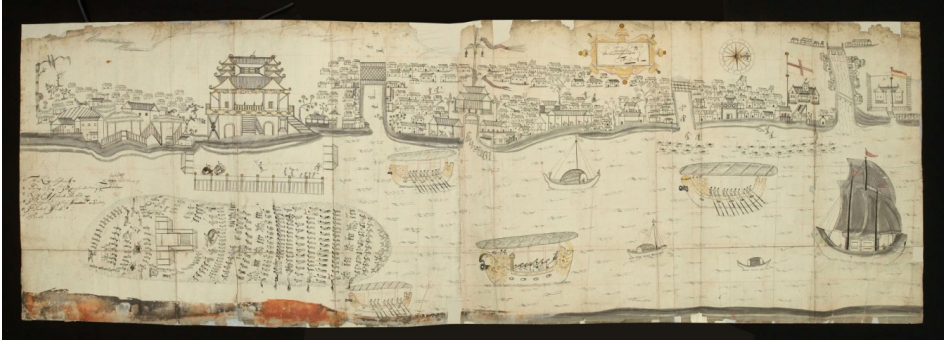
Le-Trinh Dönemindeki Tonkinlilerin Yaşamını Gösteren Minyatürler (1684-1685)

Bora veya Tonkin'in Kralı

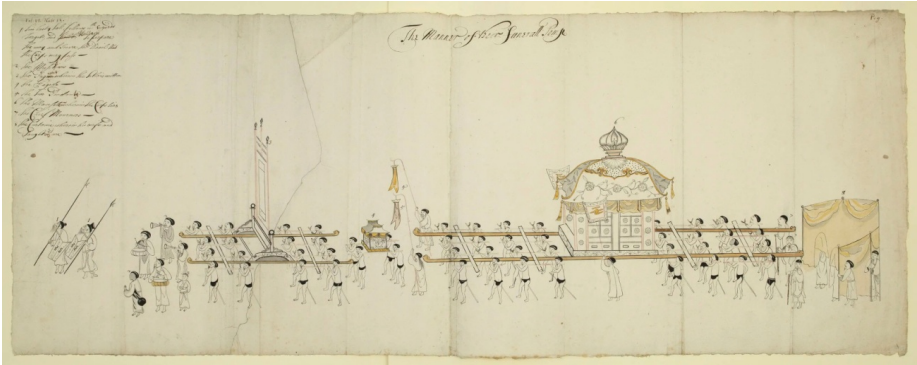
Chova veya Tonkin'in Baş Komutanının Kabul Yeri

Cha-Cho-Che (yani Ke-Cho veya Thang Long, bugünkü Hanoi), Tonkin'in Başkenti

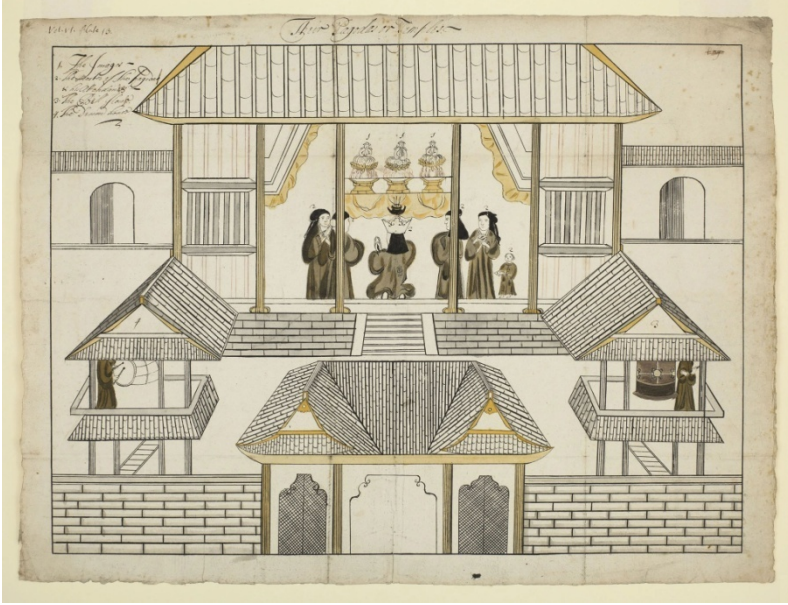

Nam Giao (Cennet Tapınma) Töreni

Cenaze İhtişamlarının Tarzı

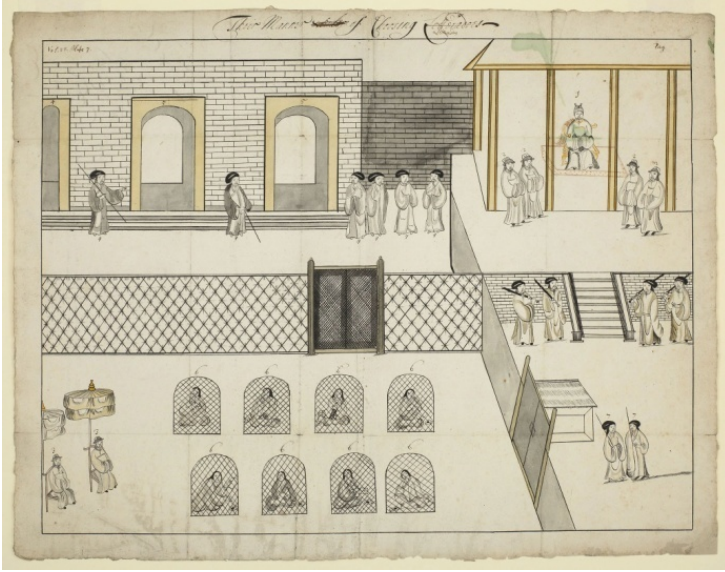
Tonkin (Vietnam)'daki Le-Trinh Döneminde Diarşi Sistemi Üzerine Bir İnceleme (17.-18. Asırlarda)

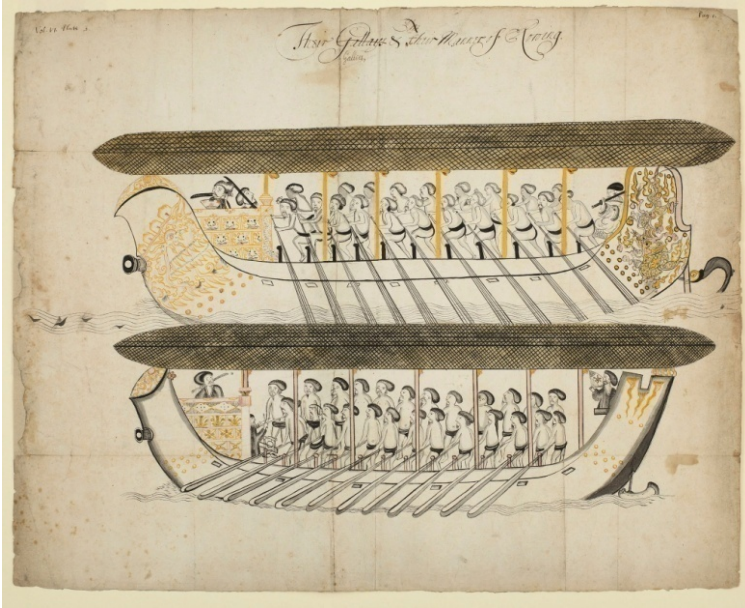
Tonkinlilerin Bir Tapınağı

Tonkinlilerin Bir Düğün Töreni

Tonkin Hükümeti'nin Düzenlendiği Bir Bürokrat Seçimi Sınavı

Kadırga ve Kürek Çekme Şekli

Kaynak: Samuel Baron, "A Description of the Kingdom of Tonqueen", *A Collection of Voyages and Travels*, Vol. VI, ed. John Churchill, London 1732, s. 1-40.